

AMERİKAN BAKIŞ AÇISINDAN TÜRKİYE'DE 1957-60 DÖNEMİ SİYASAL GELİŞMELERİ VE TÜRK-AMERİKAN İLİŞKİLERİ

Dr. M. Faruk Çakır

Kırıkkale Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

• • •

Özet

1950'lerin son yıllarında iktidardaki DP ile muhalefetteki CHP arasındaki çekişme, Türkiye'de siyasal kargaşaya yol açtı. Türkiye'deki siyasal sistemin Batı yanlısı bir dış politikanın güvencesi olduğunu, CHP'nin de DP gibi özünde ABD ile işbirliğini desteklediğini anlayan ABD, kendini taraflardan biri ile özdeşleştirmekten sakındı. 27 Mayıs 1960 askeri müdahalesi sonrasında ise temel amaç Türkiye'nin tarafsızlık politikasını benimsemesinin önlenmesiydi. Bu dönemde ABD sivil yönetime dönüşü hararetle destekledi. Bu ise pratikte, CHP'nin iktidar olmasına dolaylı bir destek demektir.

Anahtar Kelimeler: Türk-Amerikan işbirliği, siyasal istikrarsızlık, Batı'ya yönelik dış politika, iç politika-dış politika bağlantısı, siyasal partiler ve dış politika.

Turkish-American Relations and Political Developments of Turkey as Seen from the American Perspective: 1957-60

Abstract

The rivalry between the party in power (DP) and the opposition (RPP) in the late 1950's created political turmoil in Turkey. Realizing that the political system of Turkey guaranteed her Western-oriented foreign policy and that the RPP -like the DP- was basically in favor of Turkish-American cooperation, the US avoided from identifying itself with either side. After the military intervention of May 27, 1960, the basic American aim was to prevent Turkey from leaning toward neutrality. In this period Washington firmly supported the return to civilian rule. In practice, this meant an indirect American support for RPP's coming to power.

Key Words: Turkish-American cooperation, political instability, Western-oriented foreign policy, linkage between domestic politics and foreign policy, political parties and foreign policy.

Amerikan Bakış Açısından Türkiye'de 1957-60 Dönemi Siyasal Gelişmeleri ve Türk-Amerikan İlişkileri

1950'li yılların büyük bir kısmında Amerika Birleşik Devletleri'nde (ABD) iktidarda olan Eisenhower yönetimi (1953-60) Sovyet bloğu çevresindeki ülkeler ile ittifak ilişkisi kurulmasına, mevcut ittifakların güçlendirilmesine ve böylece Sovyet bloğunun dost ülkelerde nüfuz tesis etmesinin önlenmesine büyük önem atfetmişti. Bu yönetimin anlayışına göre soğuk savaş, Batının üstün ekonomik ve teknolojik gücü sayesinde kazanacağı uzun süreli bir mücadeleydi. Çünkü ABD'nin sahip olduğu nükleer gücü kullanma tehdidinin Batıya yönelik bir Sovyet askeri hareketini caydırdığına, dolayısıyla bloklar arası mücadelede askeri olmayan yöntemlerin ön plana çıkacağına inanılmıştı. Bu durumda Sovyetler Birliği'nin hareket tarzının özellikle Sovyet bloğunu çevreleyen ülkelerde, bu ülkelerin ekonomik, sosyal ve siyasal sıkıntılarına istismar ederek taraftarlar kazanmak, yıkıcı faaliyetler yoluyla Sovyet yanlısı hükümetler kurulmasını teşvik etmek olacağı varsayıldı. Sovyetlerin bu konuda başarılı olmasını önlemek için müttefik ülkelerin güçlendirilmesine önem verildi. Diğer taraftan Sovyet atomik kapasitesindeki artış müttefik ülkelerdeki Amerikanın kullanımına sunulan üs ve tesislerin değerini artırdı. Müttefik ülkelerle askeri ilişkiler daha fazla önem kazandı (GADDIS, 1982: 127-197).

1950'li yıllarda Türkiye, stratejik değerine ABD'nin vurgu yaptığı ülkelerden biriydi. Bunun sonucunda iki ülke arasındaki ilişkilerin askeri ve siyasi boyutu büyük önem kazandı. ABD, Türk ordusunun modernleştirilmesine yardım etti; karşılık olarak Türkiye, ABD'nin Türk topraklarından ve modernleştirme programı sonucunda kurulan askeri tesislerden NATO anlaşması çerçevesinde yararlanmasına izin verdi. Siyasal alanda ise, Türkiye'nin Ortadoğu bölgesinde Batı yanlısı rejimlerin desteklenmesi çabalarına (Ortadoğu ülkelerini içine alacak bir savunma örgütü kurulması düşüncesi ve Eisenhower Doktrini gibi) verdiği diplomatik destek,

Amerikan karar vericilere göre Türkiye’nin stratejik değerini artıran bir unsurdu (FRUS 1955-57, C.XXIV: 620-629, 720-727).

1950’li yıllarda iki ülke arasında işbirliğinin gelişmesinde ve derinleşmesinde, soğuk savaşta çıkarlarını ABD ile “özdeş” gören (Bağcı, 1990:41) Adnan Menderes başkanlığındaki Demokrat Parti (DP) hükümetinin katkısı büyüktü. DP hükümeti, Amerika’ya sağlanan askeri kolaylıkların gerektiğinde kullanılmasında zorluk çıkarmadığı gibi, Batı yanlısı bir bölgesel rol ifa etmeyi gönüllü olarak üstlenmişti (daha fazla dış yardım sağlamak ve Türkiye’nin güneyden de hasım rejimler tarafından çevrenmesini önlemek gibi başka amaçlar da elbette mevcuttu). DP hükümetinin uygulamaları, Türk-Amerikan işbirliğinin arzulandığı şekilde sürdürülmesi açısından Türkiye’de işbirliğine istekli bir yönetimin var olmasının ne kadar önemli olduğunu Amerikalılara göstermişti. Fakat 1955’ten itibaren ekonomik sorunların giderek ağırlaşması ve aynı zamanda iktidar-muhalefet çekişmesinin şiddetlenmesi ile birlikte Türkiye’de istikrar bozulmaya başlamıştı. Muhalefetin şaibeli bulunduğu Ekim 1957 seçimleri sonrasında Türk-Amerikan işbirliği bile iç politika konusu oldu. Böyle bir ortamda ABD’nin gelişmeleri arzuladığı yönde etkileye çalışmasının Türkiye’nin iç işlerine karışma olarak görülmesi söz konusuydu. Muhalefet Amerikan yardımlarını ve Mart 1959’da yapılan ikili anlaşmayı DP iktidarının desteklenmesi olarak gördü. Farklı bir yorum ise, 1959’un son aylarından itibaren Türk-Sovyet ilişkilerinin iyileşmeye başlamasına (en somut göstergesi Menderes’in planlanan Moskova ziyaretiydi) Amerikanın soğuk baktığı, ABD’nin içeride muhalefete karşı sert uygulamaları ile bilinen DP hükümetini terk ettiği şeklindeydi. (STMA, C.VI:1768-1769; Oran, 2001:667) Fakat Amerikan belgeleri incelendiği zaman Amerikan yönetiminin bu iki yorumda belirtilenden farklı bir yaklaşıma sahip olduğu; iktidar değişimi durumunda yeni hükümetin daha özerk bir dış politika izleyip izlemeyeceği, diğer bir deyişle iktidar değişiminin Türkiye’nin Batı ittifakına bağlılığında bir zayıflamaya yol açıp açmayacağı ile ilgilendiği görülmektedir.

Bu makalede öncelikle Ekim 1957’den 27 Mayıs 1960’a kadar olan dönemde ABD’nin Türkiye’deki siyasal gelişmeleri Türkiye’nin dış politikasına etkisi açısından nasıl yorumladığı örneklerle incelenecektir. Daha sonra ABD’nin askeri yönetime yaklaşımı (1960 yılı sonuna kadar) değerlendirilecektir. 27 Mayıs sonrasında da Amerikan yönetiminin Türkiye’ye dönük tavırlarının özünde Türkiye’nin Batı ittifakı ile bağlarının zayıflamasını engelleme hedefi vardı. Bu hedefin gerçekleşmesi açısından ABD sivil yönetime geçişte ısrar etti. Sivil yönetime geçişteki ısrar ile yapılacak ilk seçimde iktidara gelmesi beklenen CHP’nin dış politika anlayışı hakkında askeri müdahale öncesinde edinilen olumlu kanaat arasında bir bağlantı söz konusuydu.

EKİM 1957- NİSAN 1960 DÖNEMİ

DP iktidarının güç yitirmesi sunucunda Türkiye’de iktidarın değişmesi ihtimali ortaya çıktıktan sonra ilk genel seçim 27 Ekim 1957’de yapıldı. Bu tarihte henüz ekonomik durum tamamıyla bozulmamış, DP-CHP çekişmesi çok şiddetlenmemişti. Seçimden hemen önce hazırlanan bir Amerikan Dışişleri Bakanlığı belgesine yansıdığı kadarıyla, Amerikalı yetkililer, DP’nin oy oranının düşeceğini ancak seçimi kazanacağını tahmin etmişti. CHP’nin seçimden iktidar olarak çıkma ihtimalinin de değerlendirildiği belgede, CHP lideri İsmet İnönü’nün daha bağımsız bir dış politika izleyebileceği ve CHP’nin gerçekleştirmeyi planladığı siyasal reformlar nedeniyle bir süre dış politika konularında önemli kararlar vermeyi erteleyebileceği düşünülmeye rağmen, bu partinin Batı yanlısı dış politikaya taraftar olduğu vurgulanmaktaydı. Ekonomik istikrarın sağlanması konusunda ise CHP’nin Amerikan tavsiyelerine yakın bir tutum benimseyeceğine işaret edilmişti (FRUS 1955-57, C.XXIV:743-745). Bu haliyle belge, Amerikan yönetiminin kendini DP iktidarı ile özdeşleştirmediklerinin, seçilmesi halinde bir CHP iktidarı ile işbirliğini sürdüreceğinin ip uçlarını vermektedir. Nitekim ABD’nin Türkiye’deki iç gelişmelere yaklaşımı sonraki yıllarda bu çizgide olgunlaşacaktır. DP ile CHP’den birini açıkça desteklemekten kaçınan, iktidar ile ilişkilerini tatmin edici düzeyde tutmakla birlikte CHP’nin çeşitli vesilelerle Türk-Amerikan işbirliğine getirdiği eleştirileri anlayıp gerektiğinde şüpheleri gidermeye çalışan, böylece Türk-Amerikan işbirliğini olumsuz etkilemesini önlemeyi hedefleyen bir Amerikan tavrından söz etmek mümkündür. Fakat bu yaklaşım Ekim 1957’de aniden ortaya çıkmış değildir. Dolayısıyla DP ve CHP ile ilgili değerlendirmelere geçmeden önce ABD’nin böyle bir yaklaşımı benimsemesi için ortamı hazırlayan, üç konudaki Amerikan kanaatinin açıklanması yararlı olacaktır.

Birincisi, Türkiye’nin devlet yapısı, dış yönelimi ve siyasal partilerin dış politika anlayışına ilişkin kanaattir. Bu konuda Amerikan gözlemleri şöyle özetlenebilir: Türkiye 1923’ten itibaren Batıya yönelik bir dış politika izlemiştir. “Türkiye’nin Batıya yönelimi, bir Asyalı devlet olmak yerine Avrupalı olarak kabul edilme arzusunu yansıtır. Bu yöndeki başlıca itici güç, 1923’te Türkiye Cumhuriyetini...[kuran] Atatürk tarafından sağlanmıştır ve onun...ölümünden sonra bu amaç değişik hükümetler tarafından tedricen yerine getirilmiştir.” II. Dünya Savaşı sonrası dönemde Batıya yöneliş, pratikte, Batı dünyasının komünizm tehdidine karşı korunmasında liderlik rolünü üstlenen ABD ile siyasal ve askeri alanlarda işbirliği yapmak anlamına gelmiştir. Savaşın hemen sonrasında Sovyet toprak taleplerine ve daha sonra genel anlamda Sovyet nüfuzunun yayılmasına karşı Türkiye’nin egemenlik ve toprak bütünlüğünün korunmasının ABD liderliğindeki kolektif güvenlik sistemi

içinde yer almakla sağlanacağı anlayışı, “sosyal sınıf ya da parti bağlılığı farkı gözetmeksizin” halkın desteğini almış ulusal bir politika niteliği kazanmıştır. Türkler, Üçüncü Dünya halklarının emperyalist Batının sömürsünden kurtarılmasını içeren Sovyet resmi söyleminden etkilenmemiştir. Türk halkı ve hükümeti Ruslara karşı “kökleşmiş bir nefret ve güvensizlik” duymaktadır ve Sovyetler Birliğinde komünist bir rejimin var olması bu duyguları kuvvetlendirmiştir. Her iki büyük parti de komünizme karşıdır ve Batı ile ittifak taraftarıdır. Aynı zamanda Türkiye, laik bir ülke olarak, dış ilişkilerinde “dini dayanışmayı esas alan hareketlere katılmayı reddetmektedir” (782.00/10-1855, 18 Ekim 1955; 782.5 MSP/10-856, 8 Ekim 1956). Özetle, halkı ve hükümeti ile Türkiye’nin, ABD’nin Batı yanlısı olduğundan hiç şüphe duymadığı ülkelerden biri olduğu söylenebilir.

Diğeri, komünist olarak nitelendirilen akımların kısa vadede iktidarı etkileyebilecek siyasi bir güç haline gelemeyeceğine ilişkin kanaattir. Amerikalılara göre Türkiye, halk desteğine dayanan, Batı yanlısı bir yönetime sahiptir ve istikrarlı bir ülkedir. Ruslara karşı duyulan güçlü nefret ve güvensizlik nedeniyle Komünizm ideolojisi bir “Rus ürünü” olarak görülmektedir. Dolayısıyla halk Komünizme ilgi göstermez. Ayrıca, 1922’den beri Komünist parti yasaklanmıştır ve 1954 yılı itibarıyla parti üyelerinin neredeyse tamamı etkisizleştirilmiştir. Komünizm taraftarının faaliyetlerini önlemek için gerçekten katı poliseye önlemler alınmıştır. Sonuçta komünizmi benimseyen kişi sayısı her zaman az olmuştur. Kısacası Türkiye’de Batı Avrupa ülkelerindekine benzer bir komünizm tehlikesi yoktur. Türkiye için asıl sorun, komünizmin iktidar olması değil, ekonomik ve sosyal problemlerin etkisi ile Türkiye’de Batı yanlısı dış politikaya verilen desteğin zayıflamasıdır (782.00/10-1855, 18 Ekim 1955; “OCB Report”, 10 Aralık 1958, Lot file; “Operations Plan For Turkey”, 25 Kasım 1959, Lot file).

Üçüncüsü, Türk ordusunun siyasetin dışında kalması yönünde bir geleneğin oluştuğuna, ordunun Batı karşıtı bir girişimde bulunmayacağına ve çok ciddi bir bunalım durumu ortaya çıkmadığı sürece siyasal hayata müdahale etmeyeceğine Amerikan yönetiminin inanmış olmasıdır. Bu yargıya ulaşılırken Batıya yönelik dış politikanın bir devlet politikası olduğu göz önünde tutulmuştur. Amerika’nın Türkiye’deki sivil ve askeri misyonunun katkıları ile hazırlanan ve Dışişleri Bakanlığına gönderilen bir raporda Türk dış politikasını yönlendiren iki prensipten birinin Ruslara duyulan güvensizlik, diğerinin ise Batıya yöneliş olduğu, Silahlı Kuvvetlerin bu iki prensibe sıkı sıkıya bağlı olduğu gözlemlenmiştir (782.5/10-1855, 18 Ekim 1955). Amerikan yönetimi “Türk ordusunun son derece güvenilir olduğu ve siyasal düşüncelerle hareket etmediği”ne inanmıştır. 1950’lerin son yıllarında iç politikada gerilimin yükselmesine rağmen, ihtilalden çok kısa bir süre öncesine kadar Türkiye’nin,

iç sorunlarını ordunun müdahalesi olmaksızın kendi iç dinamikleri ile çözülebileceği kanaati korunmuştur (FRUS 1958-60, C.X:785; SANDER, 1979:198; 782.00/8-1358, 13 Ağustos 1958).

Ekim 1957-Nisan 1960 döneminde Amerikan yönetiminin partiler ve politikalarına ilişkin değerlendirmelerine tekrar dönersek, bu dönemde ABD yönetiminin ekonomik yardım, hükümetin muhalefete karşı uygulamaları ve Sovyet bloğu ile ilişkileri geliştirme çabalarına ilişkin DP iktidarından farklı görüşlere sahip olduğu ortaya çıkmıştı. Bu farklılıklar Washington'ın DP iktidarına alternatif aramasını gerektirecek boyutlara ulaşmamıştı. Fakat ABD'nin Türk-Amerikan işbirliğinin devamı açısından kendini DP iktidarına bağımlı hissetmediğini göstermekteydi. Diğer taraftan aynı dönemde CHP'nin dış politika anlayışına ilişkin kimi şüpheler dile getirildi. Fakat bu şüpheler zamanla zayıflamış, CHP'nin iktidar olduğunda Türkiye'nin dış politika yöneliminde köklü değişiklikler yapmayacağı kanaati güçlenmişti. CHP'ye ilişkin olarak Amerikalıların edindiği bu olumlu izlenim de ABD'nin Türkiye'deki siyasal gelişmeler karşısında esnek davranabilmesini mümkün kılan etkenlerden biri oldu. Bu bölümün geri kalan kısmında bu konular incelenecektir.

DP iktidarının politikalarına ilk farklı yaklaşım Amerikan ekonomik yardımının kullanımı ile ilgiliydi. Her iki ülke de ekonomik yardım meselesine büyük bir önem atfetmişti. Türkiye için ekonomik yardım elde etmek, ABD ile yapılan işbirliğinin temel amaçlarından biriydi (Bostanoğlu, 1999:320). ABD için ise ekonomik yardım, ekonomik sorunlardan kaynaklanabilecek istikrarsızlığın Türkiye'nin dış politika tercihlerini etkilemesinin önlenmesi açısından önemliydi. Çünkü Türkiye hızlı bir ekonomik ve sosyal değişim süreci yaşamaktaydı ve 1950'lerde gerçekleştirilen ekonomik gelişme Türk toplumunun hareketliliğini artırmıştı. Şayet kitlelerin istekleri yeterli düzeyde karşılanamazsa istikrar bozulabilir, ciddi bir ekonomik kriz halinde ise izlenen Batı yanlısı politikalara halkın güveni sarsılabilirdi. Askeri harcamalar da ekonomi üzerinde büyük bir yük teşkil ettiğinden, tarafsızlık politikası izlenmesi durumunda bu yükün azalacağı görüşü yaygınlaşabilirdi. Amerikalı yetkililer Türkiye'nin hassas ekonomik durumunun Sovyetler tarafından istismar edilebileceğinden çekinmekteydi. Özellikle Sovyet propaganda faaliyetlerinin Türkiye'nin Batı yanlısı olmakla büyük bir yük altına girdiğini, şayet tarafsız bir politika izlenirse askeri harcamaların azalacağını ve böylece ekonominin rahatlayacağını belirtmek suretiyle liderler ve aydınların zihninde şüpheler oluşturmasından korkulmaktaydı. Bu nedenle "Türkiye'nin kronik ekonomik sorunlarını Batı ile işbirliği içerisinde çözmesi" Amerikan yönetimi açısından önemliydi (FRUS 1955-57, C.XXIV:622-625, 722-723; "OCB

Report",10 Aralık 1958, Lot file; "Operations Plan For Turkey", 25 Kasım 1959, Lot file).

Amerikan yönetiminin Türkiye’ye ekonomik yardıma verdiği öneme rağmen, yukarıda değinildiği gibi, ekonomik durumun iyileştirilmesi için izlenecek yöntem konusunda ABD ile Türk hükümeti arasında görüş ayrılıkları vardı. ABD, ekonomide istikrar tedbirleri uygulanmadan ve ülke ihraç ürünlerinin dış pazarlarda rekabet gücünü artırmak amacıyla devalüasyon yapılmadan kredi verilmesinin bir yarar sağlamayacağı gerekçesiyle 1955’te Menderes hükümetinin yaptığı 300 milyon dolarlık kredi talebini reddetmişti. İkili ilişkilerde zaman zaman sıkıntılara yol açan bu durum Türkiye’ye, 4 Ağustos 1958’de ilan edilen istikrar programının uygulanabilmesi için büyük bir kısmını ABD’nin karşıladığı 359 milyon dolarlık kredi verilmesi kararı ile çözümlendi. Kredinin verilmesinde büyük ölçüde siyasal değerlendirmeler etkili olmuştu. Bu tarihte Türkiye finansal yükümlülüklerini yerine getiremez duruma düşmüştü. Buna ilaveten kredi isteklerinin sürekli reddedilmesi durumunda Türkiye’nin ABD’ye sağladığı üs ve tesisler için bir fiyat biçmesi ihtimali (CHP’nin de Menderes hükümetinin ABD ile işbirliğinden gereğince yararlanmadığı eleştirisi de bu bağlamda dikkate alınmalıdır) ve Batının politikalarına inancından şüphe duyulmayan Menderes hükümetinin dahi ekonomik sıkıntılar nedeniyle uluslararası ortamın elverişli olduğu dönemlerde Doğu bloğu ile ekonomik ilişkilerini geliştirme yoluna gitmesi (1958 yılının ilk yarısında Doğu bloğu ile ticaret hacminde görülen artış gibi) söz konusuydu (FRUS 1955-57, C.XXIV:717, 733). Kredi şartlarının kabulü için 1955’ten beri Amerika’nın uyguladığı dolaylı baskı sonucunda Ankara’nın devalüasyon yapmayı kabul etmesi ve Ortadoğu’da Temmuz 1958’de patlak veren kriz sonrasında ABD yönetiminin Türkiye’yi içinde bulunduğu zor durumdan çıkarmaya katkıda bulunmaya hazır olması da kredinin zamanlamasında etkili olan diğer unsurlardı (ARMAOĞLU, 1996:206-209).

ABD’nin Menderes hükümetinden farklı görüşe sahip olduğu ikinci konu, iktidar-muhalefet çatışmasının nedenlerine ilişkindi. Bu konudaki Amerikan görüşleri hükümetin tutumunu eleştirir nitelikteydi. Amerikalılara göre olaylar özetle şöyle gelişmişti: Ekonomik sıkıntılar nedeniyle Kasım 1955’te kabinenin istifasından sonra muhalefetin hükümete yönelik eleştirileri arttı. Bir grup milletvekili de DP’den ayrılarak Hürriyet Partisini kurdu. Eleştirilere “normalde çok duyarlı olan DP liderleri” önce eleştirilere ülkenin değişik yerlerinde yaptıkları konuşmalarla sert karşılık verdi. Ancak daha sonra “hükümet ortaya çıkan polemikleri zaman harcaycı ve verimsiz bularak, basın ve sınırlı toplantı özgürlüğüne ilişkin zaten katı olan kontrolleri daha da ağırlaştırarak bazı kanunları çıkararak kendini korumaya çalıştı.” Muhalefetin Ekim 1957 seçimlerindeki başarısı eleştirilerin dozunun daha da artmasına yol

açtı. İktidar, daha sert bir tavır benimseyerek buna karşılık verdi. Ancak, muhalefete karşı alınan önlemler “Türkiye’nin uluslararası saygınlığı üzerinde olumsuz etkileyecek nitelikte” idi ve artan iç gerilim demokrasiyi yerleştirme çabalarına zarar verecek boyutlara ulaştı (782.5 MSP/10-856, 8 Ekim 1956; 782.00/ 8-1558, 15 Ağustos 1958).

İktidar-muhalefet çekişmesinde Amerikan tarafını asıl ilgilendiren, muhalefete karşı sert tavrın, Türk-Amerikan ilişkilerinin iç politikada eleştirilmesine neden olmasıydı. Amerikan gözlemlerine göre, ekonomik sıkıntılardan kaynaklanan hoşnutsuzluk ve bunun sonucunda artan siyasi gerilimin, CHP’yi dış politika konularında da (özellikle dış ekonomik yardım, Lübnan müdahalesi esnasında İncirlik üssünün kullanımı ve CENTO ile ilişkiler -ikili anlaşmalar dahil- konularında) hükümetin icraatlarını eleştirmeye zorlamaktaydı. Ayrıca, iktidarın, muhalefet partisini parlamentoda ezme taktiklerinin, dış politikada hakim olan “geleneksel ulusal birlik duygusunu” zayıflatmaktaydı. Sonuçta iktidarın muhalefete karşı tavrı, Amerikan yönetiminin DP hükümetine alternatif aramaya zorlar nitelikte değildi; ancak kaygı duyulmasını gerektiren bir durumdu. “Türkiye’de güçlü bir demokratik sürecin gelişmesine izin verilmesi şeklindeki Amerikan düşüncesi, Amerikan elçiliği görevlileri tarafından yeri geldiğinde Türk yetkililere iletilmelidir” şeklinde alınan karar (bu kararın nasıl uygulandığı belirgin değildir), meselenin Amerikan yönetimi tarafından bu şekilde algılandığını açıkça göstermekteydi (FRUS 1958-60, C.X:769, 773-774).

Amerikalıların Menderes hükümetinden kısmen farklı düşündüğü üçüncü konu, Türkiye’nin Eylül 1959’daki Sovyet-Amerikan zirvesi ile oluşan yumuşama döneminde Sovyetler Birliği ile gerilimi azaltma yönündeki çabalarıydı. Gerçi Sovyet bloğu çeşitli dönemlerde ekonomik ilişkilerin gelişmesi vesilesiyle, bunun Türkiye’nin, dış yöneliminde bir değişikliğin ilk işareti olup olmadığı Washington’da daha önce de gündeme gelmişti. Fakat ekonomik zorluklarla karşılaşan Menderes hükümetinin bulabildiği her kaynaktan yararlanma ve ekonomik konularda Türkiye’nin Amerika karşısında pazarlık gücünü artırma çabaları olarak yorumlanmıştı (FRUS 1955-57, C.XXIV:733). 11 Nisan 1960’ta resmen ilan edilen ve Temmuz ayında yapılması planlanan Menderes’in Moskova ziyareti ise Türkiye’nin çabalarının siyasi boyutunun değerlendirilmesine neden oldu. DP hükümeti, ziyaret tarihi kararlaştırılmadan çok önce Amerikan hükümeti ile bu konuda görüş alışverişinde bulundu. Amerikan yönetimi, özellikle bu girişimin iki zayıf müttefik olan İran ve Pakistan üzerinde olumsuz etki yapmasından çekiniyordu. Ayrıca bu girişim, Ortadoğu’da komünizm karşıtı gruplaşmaya büyük önem atfeden Menderes hükümetinin bile *detant* ortamından yararlanarak Batı ittifakı dışındaki ülkelerle ilişkilerini çeşitlendirmeye yönelebileceğini (bu blok içi

dayanışmanın zayıflaması anlamına gelmekteydi) göstermişti. Başlıca bu iki nedenle Amerikan yönetimi ziyarete soğuk bakıyordu. Fakat Türk hükümetinin ziyaretin yapılması konusunda güçlü nedenleri vardı: Sovyetler Birliği ile gerilimin azalması Türkiye'nin çıkarınaydı ve NATO'nun Avrupalı üyeleri *detant* döneminde bile Türk-Sovyet ilişkilerinin gergin kalmasından rahatsızdı. Ayrıca, Türk ve Amerikan yetkililer arasında yapılan ikili temaslarda, Amerikan tarafı Türkiye'nin Sovyetler ile güvenlik konularını tek başına görüşmeyeceğine ikna olmuştu. Sonuçta, Menderes'in Moskova ziyareti, ABD'nin Menderes hükümetine karşı tavır almasını gerektirecek nitelikte bir gelişme değildi. Ancak bu ziyaretin başka bir boyutu konumuz açısından önemlidir. Sovyet bloğu ülkeleri ile gerilimin azaltılmasına muhalefet de taraftardı. DP hükümetinde bu yöndeki çabaları, bu konuda iktidar ve muhalefetin genel eğiliminde önemli bir fark olmadığını göstermişti. Dolayısıyla, şayet DP iktidarının Sovyetlere karşı sert tutumunu sürdürmesi Amerikan yönetiminin bu iktidarı daha fazla desteklemesine neden olacak idiyse, Menderes'in planlanan ziyareti bu ihtimali ortadan kaldırmıştı (611.82/1-1360, 13 Ocak 1960; 611-82/1-2060, 20 Ocak 1960; 682.00/2-2660, 26 Şubat 1960; "Background Paper", 15 Nisan 1960, Lot file).

Ekim 1957 sonrasında ABD'nin muhalefete ilişkin görüşlerine dönersek; CHP'nin genelde dış politika özelde Türk-Amerikan ilişkilerine ilişkin görüşlerinin zaman içinde değişmesinin Amerikalı yetkilileri memnun ettiği söylenebilir. Yukarıda da belirtildiği gibi ABD, CHP'nin Batı yanlısı bir dış politika taraftarı olduğundan kuşku duymuyordu. Bu nedenle seçilmesi halinde CHP iktidarı ile işbirliğini sürdürmek istemekteydi. Yine de, Ekim 1957 seçiminden sonra CHP'nin hükümetin dış politika uygulamalarını eleştirmesi, CHP'nin tutumunun yakından izlenmesine yol açtı. Amerikan yetkililerin bu partinin kimi tutumlarından rahatsız olmaklarına rağmen bunlardan bir kısmını gergin siyasal ortam nedeniyle normal karşılaması, kimi olaylarda ise karşılıklı temaslara yoluyla yanlış anlamaların giderilmesi dikkat çekiciydi. Özellikle ABD'nin Ortadoğu politikasına yöneltilen eleştiriler CHP'nin tarafsızlık yanlısı olduğu şeklinde değerlendirilmedi. CHP lideri İnönü'nün Şubat 1960'da Meclis'te yaptığı konuşma ise Amerikalılar tarafından CHP'nin dış politikada köklü değişikliklere gitmeyeceğinin delili olarak algılandı. Bu bölümün geri kalan kısmında bu konular örneklerle açıklanacaktır.

İnönü'nün adı geçen konuşması öncesinde Amerikalılar daha çok CHP'nin eleştirileri üzerinde durmuşlardı. ABD'yi rahatsız edici ifadelerin yer aldığı CHP Meclis grubunun 18 Mart 1958 tarihi bildirisi bunun ilk örneğiydi. Bu bildiriye Amerikalıların dikkatini çeken, Bağdat Paketi üyelerinin bu örgütü ortak çıkarlar yerine kendi ulusal amaçları doğrultusunda kullandıkları ve ekonomiyi iyi yönetemeyen iktidarın dışarıdan aldığı yardımların Türkiye'nin

dış politikada hareket serbestisini kısıtladığı eleştirileriydi. Hükümet bu eleştirileri CHP'nin dış politikada tarafsızlık yanlısı olduğunun delili olarak sunmaya çalışmaktaydı. Fakat CHP, ABD'nin tarafsızlık konusundaki hassasiyetinin farkındaydı. Bildiriden kaynaklanabilecek hoşnutsuzluğu gidermek amacıyla ileri gelen kimi CHP'liler (Kasım Gülek, Bülent Ecevit, Turgut Yeğenağa), bu bildiriye yer alan görüşlerin iyi seçilmiş kelimelerle ifade edilmediğini ve ifadelerin muğlak olduğunu, bu nedenle bildiriye rahatsızlık duyduklarını bir elçilik yetkilisine söyledi. Buna dayanarak elçilik yetkilileri bildirinin CHP'nin resmi görüşünü değil, parti içindeki anlaşmazlıkları yansıttığını rapor ettiler (682.00/3-1858, 18 Mart 1958).

Temmuz 1958'de ABD'nin Lübnan'a müdahalesi esnasında İncirlik üssünü kullanmasına Meclisin onayı alınmadan izin verilmesine ve Ağustos 1958'de Türkiye'ye yardım yapılmasına CHP'nin getirdiği eleştiriler, Amerika'nın tekrar bu partinin dış yönelimini değerlendirmesine neden oldu. CHP lideri İnönü'nün iktidarın Ortadoğu politikasını eleştirmesi ve CHP'yi destekleyen çevrelerin Ağustos 1958'de verilen yardımı ekonomik sıkıntılar nedeniyle zor durumda kalan Menderes hükümetini kurtarma (boğulmakta olan adama can simidi atılması benzetmesi yapılmıştı) ve böylece iktidarın muhalefet üzerindeki baskıyı sürdürmesine imkan sağlama çabası olarak nitelendirmesi özellikle dikkat çekiciydi (782.00/8-2858, 28 Ağustos 1958). Bu eleştiriler de Amerikalı yetkiler tarafından CHP'nin Batı yanlısı dış politikaya karşı çıkması olarak algılanmadı. Örneğin, büyükelçi Warren'a göre, İnönü aslında Türkiye'nin Batı ittifakı (NATO) içinde üstlendiği role karşı çıkmamış, Türkiye'nin Arap dünyasının işlerine karışmaması yönündeki geleneksel dış politikaya bağlılığı nedeniyle bu eleştiriyi yapmıştı. Warren'a göre Türk-Amerikan işbirliğine getirilen eleştiriler ise, "ekonomik sıkıntılarının ve DP'nin muhalefeti ezme yaklaşımının neden olduğu hoşnutsuzluk, hayal kırıklığı ve gerilim ortamında yapılmıştı. Şayet CHP iktidarda olsaydı, DP'nin yaptığı gibi, [İncirlik] üssünün kullanılması konusunda ABD ile işbirliği yapardı" (782.00/7-2958, 29 Temmuz 1958).

Eleştirilere rağmen CHP'nin özünde farklı bir politika izlemeyeceği kanaatinin devamında, bu parti yetkililerinin ABD büyükelçiliği ile kurduğu temaslar da etkili olmuştu. CHP Genel Sekreteri Kasım Gülek 13 Ağustos 1958'de İstanbul Başkonsolosu ile ve 15 Ağustos'ta Büyükelçi Warren ile görüştü. Bu görüşmelerde hükümetin Ortadoğu politikası, İncirlik üssünün kullanılması ve DP'nin giderek daha fazla CHP'yi taciz etmesi gündeme geldi. Bu görüşmelerden birinde Gülek, İncirlik üssünün kullanımına ilişkin itirazlarına dayanılarak CHP'nin Amerika karşıtı olduğu yorumunun yapılmaması gerektiğini söylemişti (782.00/8-2858, 28 Ağustos 1958). Görüşmelerin önemli bir boyutu daha vardı. Hükümetin ısrarla nelerin

konuşulduğunu öğrenmek istemesine rağmen, Warren görüşmelerin “DP yönetimi ve iç siyasal durum açısından zarar verici olmadığı” dışında bir bilgi vermeyi kibarca reddetti. Fakat bu tavrın Başbakanı kızdırması ihtimali nedeniyle büyükelçi bu konuda üstlerinin onayını aradı. Dışişleri Bakanlığı Yakındoğu İşleri Dairesinin bu tavrı uygun bulması, iki parti arasında tercih yapmamak yönündeki Amerikan eğiliminin kuvvetlendiğinin bir göstergesiydi (782.00/8-1858, 18 Ağustos 1958).

CHP'nin 1957 seçimindeki başarısı ve seçim sonrası dönemin gerilimli siyasal ortamında giderek güç kazanması, Amerikan yönetiminin üst düzeylerinde de iktidar alternatifi bir parti olarak değerlendirilmesine neden oldu. Örneğin, CIA Başkanı Allen Dulles, 22 Ocak 1959 tarihli bir rapor ile Başkanı CHP ve lideri hakkında bilgilendirdi. Rapordaki yaklaşım olumlu fakat ihtiyatlıydı. Raporun dış politika kısmında Amerikan yönetiminin CHP'nin dış politika yöneliminden kuşku duymadığı belirtilmişti. Bununla birlikte raporda İnönü'nün, şayet partisi iktidara gelirse Türk-Amerikan ilişkilerinde Türkiye'nin pazarlık gücünü artırmaya çalışacağına inanıldığı da yer almıştı (FRUS 1958-60, C.X:789-790).

CHP'liler ve onları destekleyen aydınlar tarafından belirtilen ve tarafsızlık politikasının savunulduğu şeklinde anlaşılacak görüşler Amerikalı yetkilerin dikkatini çekmeye devam etti. Fakat İnönü'nün, 25 Şubat 1960'ta bütçe görüşmeleri dolayısıyla TBMM'de yaptığı konuşma Amerikalılar açısından CHP'nin dış politika yönelimine ilişkin bütün şüpheleri giderecek bir açıklama niteliğindedir. Örneğin, Amerikan elçiliği yetkililerine göre İnönü'nün konuşması, CHP'nin ABD'nin tarafsızlara karşı politikasını onayladığı ve CENTO'yu desteklediği anlamına gelmekteydi. Özellikle İnönü'nün tarafsızlık politikasının Türkiye için tamamıyla imkansız olduğunu belirtmesi, geçmişte partizan polemiklerin kızıştığı zamanlarda kimi CHP sözcülerinin ifadelerinden çıkarılan ve hükümet sözcüleri tarafından “istismar” edilen CHP'nin tarafsızlığı benimsediği izlenimini gidermişti. Yine İnönü'nün, CENTO'ya ilişkin olarak, bu örgütün Irak'ın ayrılması ile birlikte hakiki bir kuzey setti ittifakına dönüştüğünü ve CENTO'nun bölgesel üyeleri ile ikili anlaşmalar yapmakla ABD'nin bu örgüte “ilgisini daha yakından gösterdiğini” belirtmesi, büyükelçinin ifadesi ile, “memnuniyet verici bir sürpriz”di. Ancak belirtmelidir ki, Warren'a göre sürpriz olan, konuşmanın zamanlaması ve ifade edilen görüşlerin partinin resmi görüşü olduğunun söylenmesiydi. Çünkü CHP'nin bu yöndeki görüşleri, CHP yetkilileri ile temasları bulunan elçilik mensupları tarafından bilinmekteydi (Warren, İnönü şahsi olarak “uzunca bir süredir” ABD ile yakın ilişkileri desteklediğinin ve ilişkilerin devamını savunmanın CHP'nin siyasi geleceği açısından önemli olduğuna inandığının bilindiğini yazmıştı). Sonuçta, CHP'nin özellikle tarafsızlık ve CENTO'ya

ilişkin görüşlerini açıkça ifade etmesi Amerika açısından çok olumlu bir gelişmeydi. Şayet CHP iktidara gelirse, Türk-Amerikan işbirliğinin normal sayılması gereken bir geçiş sürecini takiben geleneksel çizgisinde sürmesi beklenebilirdi (682.00/2-2660, 26 Şubat 1960; 682.00/2-2960, 29 Şubat 1960; 782.00/3-2160, 21 Mart 1960; "Background Paper", 15 Nisan 1960, Lot file).

27 MAYIS MÜDAHALESİ ÖNCESİ SİYASAL KRİZ VE ABD YÖNETİMİ

18 Nisan 1960'ta, TBMM'de, DP'li milletvekillerinin oyları ile, CHP'nin yaptığı ileri sürülen yıkıcı faaliyetleri araştırmak amacıyla bir Tahkikat Komisyonu kurulması ile birlikte 27 Mayıs askeri müdahalesine kadar sürecek bir siyasal kriz yaşandı. Bu zaman diliminde Ankara'daki Amerikan büyükelçiliği gelişmeleri yakından takip etti. Büyükelçi Warren, Türkiye'deki siyasal gelişmelerin izlenmesi konusunda Bakanlığının tam güvenini kazanmıştı. Örneğin, Dışişleri Bakanı Christian Herter 18 Ocak 1960 tarihli bir mektupta, Türk-Amerikan dostluğunun gelişmesinde, büyükelçinin Türk liderler ile kurduğu "mükemmel şahsi ilişkiler" övülüyordu. Büyükelçinin gelişmeleri bilinçli bir şekilde izlediği ve gelişmeler karşısında alınacak tavır konusunda tavsiyelerine güvenilebilecek bir kişi olduğu ifadesinin Bakanlık belgelerinde yer alması da Warren'a duyulan güvenin diğer bir deliliydi (611.82/1-1860, 18 Ocak 1960; "Memo. from Hart to Hare", 26 Nisan 1960, Lot file). Warren'ın bu dönemde savunduğu ve Bakanlığın da onayladığı tavır ise, ABD yönetiminin mevcut siyasal çatışmayı Türkiye'nin iç sorunu olarak görmesi, bu çatışmaya bulaşmaktan özenle kaçınmasıydı.

Amerikan yönetimi, dış politika yaklaşımlarından memnun olduğu iki parti arasındaki çatışmanın şiddetlenmesinin Türkiye'de iç istikrarı bozacağı, bunun da Türk-Amerikan ilişkilerine zarar vereceği kanaatindeydi. Bu konuda ifade edilen başlıca kaygılar şöyle sıralanabilir: a) Tahkikat Komisyonuna siyasi parti faaliyetlerini durdurma ve yargılama yetkisi verilmesi demokrasiyi tehdit eder niteliktedir. b) İktidarın muhalefete karşı aldığı önlemler siyasal istikrara zarar vermektedir. c) Gelişmeler Amerikan basınında Türkiye'nin eleştirilmesine neden olmaktadır. d) Gittikçe sertleşen iktidar-muhalefet mücadelesi, CHP'nin yer altına itilmesine ve sivil itaatsizlik kampanyası yürütmesine yol açabilir; bunun sonucunda mevcut gerilim uzun süren bir çatışmaya dönüşebilir. e) Türkiye'nin iç politikasına Amerikan aleyhtarlığı girmiştir. Bunun temel nedeni bazı kesimlerin ABD'yi DP ile özdeşleştirmesidir. Bu "kesimlerin yaşadığı hayal kırıklığının, gelecekte bir karışıklık durumunda hiddete dönüşmesi ihtimali" kaygı vericidir (burada 6 Eylül 1955 olaylarına atıfta bulunulmuştur). Ayrıca ABD'nin hükümeti

desteklediği imajı, Türkiye'nin tarafsızlık politikası izlenmesi gerektiği görüşünü savunanların elini güçlendirmektedir (782.00/4-2360, 23 Nisan 1960; FRUS 1958-60, C.10/2: 830-832, 834-835; 611-82/ 4-3060, 30 Nisan 1960). Bu kaygılar ABD'nin Türkiye ile ilişkilerinde hassas davranmasına yol açtı. Türkiye'nin içişlerine karışma olarak değerlendirilebilecek herhangi bir Amerikan girişiminin (bu değerlendirmeyi ister iktidar isterse muhalefet yapsın) Türklerin duyarlılıklarını harekete geçirebileceği ve ABD'nin önemli güvenlik çıkarlarına (örneğin, askeri üslerin kullanımına) zarar verebileceği düşünüldü. Taraf olmama yaklaşımı ise gelişmelerin istenilen yönde etkilenebilmesini mümkün kılabilirdi. Ayrıca böyle bir yaklaşım sayesinde uzun vadede "ABD'nin Türk askeri tesislerinden faydalanması" güvence altına alınabilecek ve "ABD'nin mevcut yönetim ile ve bu yönetimin değişmesi durumunda halefi ile ilişkilerinin tehlikeye düşmesi" engellenebilecekti ("Memo. from Hart to Hare", 26 Nisan 1960, Lot file; "Memo. from O'Connor to Jones: Minutes of the OCB Meeting of 5 May 1960", 12 May 1960, Lot file; FRUS 1958-60, C.X:835).

ABD, iç gelişmelere taraf olmamaya çalışmakla birlikte, olayların dışında kalamadı. Çünkü, Tahkikat Komisyonunun kurulmasından sonra her iki parti de, aralarında devam eden mücadelede kendi görüşlerine Amerikan desteği sağlamak çabası içindeydi. İktidar kanadına göre ABD, hükümeti desteklemeliydi, çünkü muhalefet dış politikada tarafsızlığı benimsemişti. Ayrıca muhalefetin anayasal olmayan yollara başvurarak iktidarı yıpratma taktikleri (muhalefet sözcülerinin ihtilalden bahsetmesi ve ordunun CHP'nin arkasında olduğunu söylemesi, İnönü'nün emekli subaylarla görüşmesinde askeri müdahaleyi onaylar bir tutum takınması gibi iktidarın iddiaları) iç istikrarı bozmaktaydı (782.00/4-2260, 22 Nisan 1960; 782.00/4-2360, 23 Nisan 1960; FRUS 1958-60, C.X:841). CHP ise, iktidarın muhalefete karşı uygulamalarının ABD tarafından onaylanmadığının belirtilmesini ve ABD'nin hükümete desteğinin göstergesi olarak algılanan Amerikan yardımının DP tarafından partizanca amaçlarla kullanılmasının bir şekilde engellenmesini istedi. Örneğin, Metin Toker'in Amerikan büyükelçiliği Müsteşarına ifade ettiğine göre, CHP'liler Amerika karşıtı değildi. Fakat iktidarın CHP'yi alenen Amerika karşıtlığı ile suçlaması (15 Nisan tarihli bir radyo programında) Amerikan tavrını tartışma konusu yapmıştı. Halk ABD'nin Menderes hükümetini desteklediğine inanıyordu; CHP bu görüşe katılmasa da bu bir gerçektir. Bundan sonra CHP Tahkikat Komisyonu kurulmasını ABD'nin nasıl değerlendirdiğine bakarak tavrını belirleyecekti. 10 Mayıs'ta ise bir grup CHP'li, ABD büyükelçiliği yetkililerinden ABD'nin hükümetin DP'nin uygulamalarını onaylamadığını açıklamasını istedi. Yine bu görüşmede

Amerikan yardımının durdurulması isteği¹ de gündeme geldi (FRUS 1958-60, C.X:840).

Amerikalılar tarafların gündeme getirdiği konuları Türkiye'nin bir iç meselesi olarak değerlendirdiler ve bunu taraflara bildirdiler. İktidar cephesine, muhalefetin faaliyetleri hakkındaki şikayetlerine cevaben ABD'nin bu konulardaki tarafsızlığı hatırlatıldı. CHP'lilere ise Warren'ın 17 Şubat'ta İnönü'ye söylediği "ABD'nin bir yabancı ülkenin işlerine karışmayacağı" ifadesi hatırlatıldı ve Amerikanın hiç bir siyasi partinin yanında olmadığı bildirildi (Armaoğlu, 1996:213-215; 782.5/3-860, 8 Mart 1960; "Memo. of Conversation [Barnes-Toker görüşmesi, 19 Nisan 1960]", 25 Nisan 1960, Lot file). Amerikan görüşleri açıklanırken kullanılan dile de özen gösterildi. Amerikalılara göre, kaygılara ilişkin belirtilenler telkin değil, yorumdu² (FRUS 1958-60, C.10/2:834-835).

Bu dönemde öne çıkan yardım konusu, Amerikan yönetiminin hassas davrandığı bir meseleydi. İnönü'nün 6 Mayıs'ta yaptığı basın toplantısında söylediklerinin bir yabancı muhabir tarafından, Menderes hükümeti baskıcı yöntemini bırakana kadar Amerikan yardımının kesilmesini CHP'nin istediği şeklinde aktarılması nedeniyle, Dışişleri Bakanı Herter bu konuda Büyükelçilikten görüşünü sordu. Warren cevabı, "İnönü'nün bir koltukta iki karpuz taşımaya çalıştığı" şeklindeydi. Çünkü o, bir yandan yardım konusunda itirazını kamuoyuna duyurmuş, diğer taraftan uzun vadede Türkiye'nin Amerikan yardımı alma fırsatına zarar vermek istemediği için yardımın istismarından ABD'nin değil, DP'nin sorumlu olduğunu ifade etmişti. Bu açıklamadan sonra Bakanlık yardım konusunda farklı bir yol izlemeyi gereksiz buldu (782.00/5-1060, 10 Mayıs 1960; 782.00/5-1460, 14 Mayıs 1960; "Memo. from Hart to Hare", 26 Nisan 1960, Lot file).

1 CHP'liler, ABD'den ekonomik yardımı durdurmasını istemediklerini iddia ederler (AKALIN, 2000:150-151).

2 Amerikalı yetkililerin kullanılan dil konusunda özen gösterdiklerine Warren'ın 23 Nisan'da Başbakan ile görüşmesinden örnek verilebilir. Warren görüşmeyi rapor ederken şunları yazmıştır: "Bu sabah onu ziyaret edişimin nedeninin, uluslararası meseleleri de etkileyen bir iç siyasi gelişme olduğunu söyledim. Onunla bir dost olarak, hükümetinin bir dostu olarak ve Türk halkının bir dostu olarak konuştuğumun altını çizdim. Başbakanı beni bir dostum olarak, Amerikan hükümetinin bir dostu olarak ve Amerikan halkının bir dostu olarak dinlemesini rica ettim." Yine bu görüşmede Warren, dünya basınının, Mayıs başında İstanbul'da yapılacak NATO toplantısında bir araya gelecek liderlere, hükümetin muhalefete karşı sert tavrı konusunda sorular yöneteceğini ve muhalefete yönelik baskıları eleştireceğini hatırlatır. Menderes, bu konuda yapılması gerekenlere ilişkin ne önerdiğini sorduğu zaman ise Warren, bu konuda tavsiye yapacak kişinin kendisi olmadığını, "amacının sadece ... [Başbakanı] kaygılarını ifade etmek" olduğunu söyler (782.00/4-2360, 23 Nisan 1960).

Türkiye'nin iç politikasında 18 Nisan- 26 Mayıs döneminde yaşanan gerilim, ABD yönetiminin üst düzeyinde, Türkiye politikasının gözden geçirilmesine yetecek kadar uzun sürmedi. 18 Nisan'da başlayan gerilimin değerlendirildiği Dış Faaliyetleri Eşgüdüm Kurulu (OCB) toplantısında kimi üyeler, DP hükümetinin muhalefete karşı sert tavrının ABD hükümetince onaylanmadığının uygun bir yolla resmen bildirilmesini istediler. Fakat, Ankara'dan gelen raporlar doğrultusunda Türkiye ile süren güvenlik ilişkilerini dikkate alan Dışişleri Bakanlığı, bu tür bir girişime karşıydı. 27 Nisan tarihli Kurul toplantısına katılanlar "gelişmelerin yakından izlenmesi" konusunda anlaştılar ("Memo. from Hart to Hare", 26 Nisan 1960, Lot file; FRUS 1958-60, C.X:832, ed. note). Bu tarihten sonra da iktidarın, muhalefet üzerindeki baskıyı kendi isteği ile hafifletmek niyeti taşımadığı ve muhalefetin durumu protesto etmekte kararlı olduğu şeklinde bilgiler Ankara'dan gelmeye devam etti. 19-21 Mayıs'taki gösterilerden sonra sıkıyönetim ilanı, durumun kötüleştiğinin göstermekteydi. Fakat Tahkikat Komisyonunun aşırı bir karar almamış olması ve ordunun mutedil davranması ise olumlu işaretlerdi. Elçilikten gelen raporlar doğrultusunda Dışişleri Bakanlığında oluşan genel görüş, olayların henüz ordunun siyasete müdahale etmesine neden olacak boyutlara ulaşmadığı yönündeydi (782.00/5-2660, 26 Mayıs 1960).

Yukarıda belirtilen iyimser görüşe rağmen ordunun müdahalesi ihtimali Washington'da çeşitli düzeylerde bir süredir değerlendirilmekteydi. Örneğin Millî Güvenlik Kurulunun 4 Mayıs 1960 tarihli toplantısında CIA Başkanı Allen Dulles, Menderes hükümetinin muhtemelen hoşnutsuzluğun boyutlarını kavrayamadığına, çünkü ordu ile polis arasında ayrılık var olduğuna, orduda üst düzey subayların hükümete bağlı kalma eğiliminde olmalarına rağmen, orta ve düşük rütbeli subaylardan bir kısmının hükümeti diğerlerinin ise muhalefeti desteklediğine, şayet durum daha da kötüleşirse ordunun müdahale etmesinin imkan dahilinde olduğuna Kurul üyelerinin dikkatini çekti³ (782.00/5-1760, 17 Mayıs 1960; 782.00/5-2660, 26 Mayıs 1960; FRUS 1958-60, C.X:843 ed. note). Ertesi gün yapılan OCB toplantısında ise, Menderes'in mevcut sıkıntıyı atlatsa bile işbasında kalma şansının yüzde 50 olduğu yönündeki CIA görüşü gündeme getirildi. Bu toplantıda ordunun ne yapabileceğine ilişkin değerlendirme yapılması ihtiyacı belirlendi; gelişmelere ilişkin elçilikten gelecek bilgiler de değerlendirilerek üç hafta sonraki olağan toplantıda Amerikan politikasının gözden geçirilmesi kararlaştırıldı ("Memo. from

3 17 Mayıs 1960 tarihli telgrafta Warren, alt ve orta düzey subayların ekonomik sıkıntı içinde oldukları, öğrencilere sempati duydukları ve hükümetten hoşlanmadıkları, "eğer rejim orduyu örneğin [muhalifleri] tutuklamak için kullanır ve önü de orduyu Cumhuriyeti savunmaya çağırırsa, ordunun müdahale edeceğine genel olarak inanıldığını" bildirmişti.

MacDonald to Rivinus: Board Meeting of May 25, 1960", 26 Mayıs 1960, Lot file). Dolayısıyla henüz Washington'da Türkiye'deki huzursuzluk konusunda ne yapılacağına ilişkin kesin bir karara varılmamıştı. Çoğunluğu alt ve orta kademedeki subaylardan oluşan ve ordunun büyük bir kısmının desteğini alan bir grubun 27 Mayıs'ta yönetime el koyması ile birlikte politikayı gözden geçirme çalışmalarının sürdürülmesinin pratik değeri kalmadı.

ASKERİ YÖNETİM DÖNEMİ GELİŞMELERİ VE ABD

Askeri müdahale sonrasında Amerikan yönetimi öncelikle darbenin niteliğini ve Türkiye'nin dış yönelimine etkisini anlamaya çalıştı. Müdahalenin Batı karşıtı bir nitelik taşımadığının hemen belli olması ABD'yi rahatlatmıştı. Warren 27 Mayıs sabahı Washington'a gönderdiği telgrafta müdahalenin tamamen iç sebeplere dayandığını, Amerikan karşıtlığına ilişkin bir işaret bulunmadığını, ABD ile dostluğun süreceği hakkında Büyükelçiliğe teminat verildiğini iletmişti (FRUS 1958-60, C.X:844, ed. note). Askeri yönetim adına yayınlanan ilk bildiri ise Türkiye'nin bütün uluslararası yükümlülüklerine, özellikle de NATO ve CENTO'ya, sadık kalacağı ilan edilmişti. İç gelişmelerin darbeci subayları harekete geçirdiği dolayısıyla askeri yönetimin dış politikada köklü bir değişiklik yapmayacağı izlenimi takip eden günlerde güçlendi. Örneğin, 31 Mayıs 1960 günü yapılan Milli Güvenlik Kurulu toplantısında o zamana kadar edinilen istihbarat bilgilerini özetleyen CIA görevlisi Robert Amory, darbecileri harekete geçiren motifler arasında "Menderes'in muhalefeti sindirmesine düşmanlık, İnönü'ye sempati ve ... yolsuzluklara nefret" unsurlarının altını çizmiş, darbeye karşı önemli bir muhalefetin olmadığını ve Türkiye'nin yaptığı ittifaklara sadık kalacağına inandığını söylemişti (FRUS 1958-60, C.X:848-849 ed. note). İleride değinileceği gibi, Türkiye'nin dış yönelimini askeri yönetimin köklü biçimde değiştirmeyeceği Amerikan yönetiminde kabul gördü ve 1960 yılı boyunca bu görüşün değişmesince neden olacak bir gelişme yaşanmadı. Buna rağmen, 27 Mayıs'tan yaklaşık Eylül ayı ortalarına kadar süren, ABD açısından oldukça sıkıntılı bir geçiş döneminden söz etmek mümkündür. Çünkü her ne kadar müdahale kısa vadede Türkiye'de bir anlamda istikrarı tesis etmiş olsa da, ihtilal ortamı iç ve dış politikada ciddi belirsizlikleri de beraberinde getirmişti. Bu nedenle ABD'li yetkililer hem ekonomik durgunluk, askeri yönetimin baskıcı uygulamaları, askeri yönetimin ne kadar süreceğine ilişkin belirsizlik, yönetime el koyan subaylardan oluşan ve Milli Birlik Komitesi (MBK) adını alan askeri konsey içindeki güç mücadelesi gibi iç istikrarı bozabilecek gelişmeleri; hem de Türkiye'nin dış politikada tarafsızlığa doğru kayması ihtimalini (Sovyetler Birliği ile ilişkilerin geliştirilmesi ve aynı zamanda Batı ittifakı ve ABD ile ilişkilerin gözden

geçirilmesi) bu dönemde yakından takip ettiler (FRUS, 1958-60, C.X: 848-849 ed. note, 861).

ABD'nin Türkiye için kısa vadede beklentisi askeri yönetimin ülkede otoritesini güçlendirmesiydi. Şayet istikrar sağlanır ve yeni yönetim söz verdiği gibi kısa sürede sivil yönetime geçişi gerçekleştirebilirse ihtilalin yol açtığı belirsizlikler de giderilebilirdi. Müdahale ortamından kaynaklanan kimi potansiyel tehlikeler ilk fırsatta yeni yöneticilere iletildi. Büyükelçi Warren, yeni Dışişleri Bakanı Selim Sarper ve Devlet Başkanı Orgeneral Cemal Gürsel ile 28 Mayıs'ta yaptığı gayri resmi görüşmede Türk ordusunun siyaset dışında kalma geleneğini terk ederek müdahale yapmasının endişe verici olduğunu, çünkü askeri müdahale sonucunda Türkiye, istikrarlı bir ülke olma özelliğini kaybettiğini belirtti (ARMAOĞLU, 1996:217). Amerikan Dışişleri Bakanlığında yapılan değerlendirmelerde de 27 Mayıs'ın ordunun siyasal hayata müdahale etme geleneğini başlatabileceği üzerinde duruldu. Fakat Gürsel ve arkadaşları kısa süre içinde iktidarı serbest seçimlerle işbaşına gelecek sivil bir yönetime devretmeleri halinde böyle bir geleneğin oluşması önlenilecekti. Yeni yönetim ülkede tam hakimiyetini sürdürür, kendi içinde bütünlüğünü korur, ekonomik ve sosyal sıkıntıları bir ölçüde hafifletir ve kısa bir süre içinde sivil yönetime geçilirse bozulan istikrar yeniden tesis edilir ve böylece müdahalenin yol açtığı belirsizlikler giderilebilirdi ("Memo. from Jones to Henderson", 1 Haziran 1960, Lot file). Bu nedenlerle, çoğunluğu sivil teknokratlardan oluşan bir kabinenin atanması, geçici anayasanın benimsenmesi ve bu anayasa uyarınca MBK'nın lağvedilen Millet Meclisinin yetkilerini üstlenmesi, yeni bir anayasa hazırlanması çalışmalarına başlanması, diğer taraftan darbenin hiçbir partiye karşı olmadığını ve üç ay içinde seçimlerin yapılacağına açıklanması Amerikalı yetkililerde iyimserlik oluşturmuştu. Fakat bu iyimserlik bir kaç hafta sonra istikrarı bozabilecek kimi gelişmeler nedeniyle dağılmaya başladı. Haziran-Temmuz aylarında ortaya çıkan bu tür gelişmeler arasında, MBK üyelerinin eğilimlerine ilişkin eksikliği, Komite içinde beliren iç çatışma ihtimali, seçim tarihi ve MBK'nın partileşmek suretiyle siyasete müdahaleye devam edip etmeyeceğine ilişkin belirsizlikler, müdahalenin de ortaya çıkmasına katkıda bulunduğu ekonomik durgunluk, DPLilere karşı takınılan sert tutum, CHPLilerin gelişmelerden uğradığı hayal kırıklığı ve çok sayıda subayın mecburi emekliliğe tabi tutulması planı sayılabilir.

Bu gelişmelerden en dikkate değer, MBK'ya ilişkin olanlardı. MBK çevresinde bir sır perdesi oluşturulması nedeniyle Komite üyelerinin şahsi eğilimleri, Komite içindeki güç odakları ve Komitenin temel amaçlarına ilişkin sağlıklı bilgi edinilememişti (FRUS 1958-60, C.X:858). Her ne kadar yeni rejim adına yapılan açıklamalar ABD yönetimini rahatlatmışsa da, darbeyi

yapanlar ile ABD arasında başlangıçtan itibaren bir soğukluk olduğu da bir gerçektir.⁴ Yine, darbelerin Menderes hükümetleri dönemindeki Türk-Amerikan işbirliğine şüphe ile baktıkları ve darbe öncesinde ABD'nin hükümete desteğini kesmemesinin Amerika'nın prestijine zarar verdiğine dair subaylar arasında yaygın bir kanaatin var olduğu tespit edilmişti. Ayrıca MBK üyelerinin kişisel eğilimleri konusunda tatmin edici bilgiler mevcut değildi ("Memo. from Jones to Henderson", 1 Haziran 1960, Lot file; "Memo. from Jones to Merchant", 13 Temmuz 1960, Lot file). MBK'ya bir bütün olarak bakıldığında, üyelerinin Menderes hükümeti üyeleri kadar hevesli Batı yanlısı olmadıkları kesin gibiydi. Bunlardan başka, Komitenin yapısı, bir iç istikrarsızlığa yol açabilecek nitelikteydi. Edinilen istihbarata göre muvazzaf komutanlar ile çoğunluğu alt ve orta rütbelilerden oluşan MBK arasındaki gerginlik süreklilik kazanmaya başlamıştı. Üyelerden bazıları otoriter bir rejime eğilim göstermekteydi; bazı üyeler İnönü karşıtıydı ve eski iktidar mensuplarına karşı alınacak tutum konusunda Komite içinde görüş ayrılıkları mevcuttu. Sonuçta, MBK içinde bir iktidar mücadelesi, Türkiye'de istikrarı tehdit edebilecek en önemli üç tehlikeden biriydi. Diğer iki tehlike ise, eski iktidar mensuplarının yargılanması ve Türkiye'de bakıcı zihniyetin hakim olmasıydı (FRUS 1958-60, C.X:849, 852-853).

Belirtmek gerekir ki, ABD yönetimini kaygılandıran, bu gelişmelerin orta ve uzun vadede neden olacağı olumsuzluklardır. Yeni yönetimin o zamana kadar uygulamaları hakkında edinilen genel izlenim ise olumluydu: MBK, kısa bir süre sonra seçimlerin yapılacağını ilan etmişti; Cemal Gürsel gerçek bir liderdi ve Komiteye hakimdi; o zamana kadar Komitenin aldığı kararlar rasyonel ve ölçülüydü; ordu içinde bölünme olduğuna dair bir kanıt yoktu; yeni yönetime yaygın bir halk desteği olduğuna inanılmaktaydı; ve Komite içindeki gelişmelerin ve muhtemel bir muhalif hareketin askeri yönetimin ülkedeki hakimiyetine zarar verecek boyutlara ulaşmasına izin verilmeyeceği beklenmekteydi (FRUS 1958-60, C.X:859; "Letter from Barnes to Morris", 7 Temmuz 1960, Lot file).

27 Mayıs'ı takip eden ilk iki ayda Amerikan yönetimini en fazla kaygılandıran gelişme ise Sovyetler Birliği'nin Türkiye ile ilişkilerini iyileştirme girişimiydi. Sovyetler Birliği, Türkiye'ye yüklü miktarda ekonomik yardım önermiş, karşılığında Türkiye'nin tarafsız politika izlemesi beklentisini

4 Darbeci subaylar, darbenin ilk safhasında Menderes hükümetinin isteği üzerine, Mart 1959 tarihli ikili anlaşma hükümlerine işlerlik kazandırmak suretiyle ABD'nin müdahale etmesinden çekinmişlerdir. Amerikalı yetkililer ise darbe öncesinde "genç subaylardan gelecek bir hareketin sol eğilimli ya da radikal devletçi olacağından şüphe etmiştir" (TURGUT, 1995:90; ÖZDAĞ, 1997:345; AKALIN, 2000:184-188, 281-282).

dile getirmişti. Washington, Sovyet teklifinin ekonomik zorluklar ile karşı karşıya olan askeri yönetime cazip gelmesinden endişe duyuyordu. Teklifin kabulünü önlemeyi amaçlayan ABD yönetiminin çabaları ana hatları ile, yeni yönetimin ülkede duruma hakim olmasına yardımcı olmak, Türkiye'nin yardım taleplerini karşılıksız bırakmamak ve yeni yönetime siyasal desteğini açıkça ifade etmek şeklinde ifade edilebilir. Bu yöndeki en somut Amerikan çabası, Eisenhower'ın Gürsel'e 11 Haziran 1960 tarihli mektubudur. Mektubun asıl amacı, Batı yanlısı dış politikanın devamının güvencesi olarak görülen MBK ve Devlet Başkanı Gürsel ile Dışişleri Bakanı Sarper'in yönetim içindeki konumlarını güçlendirmektir. Böyle bir mektubun gönderilmesi teklifi 5 Haziran'da Warren ile elçilik konutunda görüşen Sarper'den gelmişti. Warren'ın görüşmeyi anlatan raporunda özetle şu bilgiler yer almıştı: Sarper'in anlattığına göre, Gürsel onu Sovyetlerin siyasi diyalog ve ekonomik yardım teklifi konuları ile ilgilenmek üzere görevlendirmiştir. Sarper bu konuda Amerikan büyükelçisi ile görüşmek niyetini açıkladığı zaman ise, Gürsel ona "sen ne yapacağını biliyorsun" diyerek görüşmeyi onaylamıştır. Gürsel ona dış ilişkilerin yürütülmesinde tam yetki vermiştir. Sarper'in MBK üyeleri karşısındaki konumu da şimdilik iyidir. Hatta o, MBK üyelerinin ayağına gitmez; onları kendi odasına çağırır (Büyükelçi, bunun Türkler için otoritenin önemli bir göstergesi olduğunu not etmiştir). Fakat bu durumun ne kadar süreceği belirsizdir. Sarper, Sovyetlere karşı Türkiye'nin geleneksel çizgisinin devamından yanadır. Ona göre, Sovyet baskısı henüz başlangıç aşamasındadır. Bu nedenle Türk-Amerikan dayanışmasının hâlâ sürdüğünü göstermek, Türkiye'nin Sovyetler karşısında kararlılığını artırmak ve kendisinin Komiteye karşı pozisyonunu güçlendirmek için, ABD'nin Türkiye ile dayanışmasını gösteren bir açıklamaya ihtiyaç vardır. Bu açıklama Başkan tarafından yapılır, daha sonra Cumhuriyetçi ve Demokrat liderler benzeri beyanlarda bulunursa çok yararlı olacaktır. Warren, Sarper'in isteğini şöyle değerlendirmişti: "Gürsel hükümeti, Batı için bir umuttur, çünkü bu hükümetin neyi temsil ettiği ve neyi amaçladığı konusunda belli ölçüde fikir sahibi olunmuştur. Şayet bu hükümet başarısız olur ve sonuçta iç savaş veya anarşi doğarsa Komünistler Türkiye'de iktidarı ele geçirebilir. Büyükelçilik, bu isteği yerine getirmek için ABD'nin elinden geleni yapması ve çabuk davranması gerektiğine inanmaktadır." Büyükelçiliğin tavsiyesi Dışişleri Bakanı tarafından uygun bulundu; konu Milli Güvenlik Kurulunda da görüşüldükten sonra, 11 Haziran tarihli mektup gönderildi (661.82/6-660, 6 Haziran 1960; FRUS 1958-60, C.X:850, editörün dipnotu).

Askeri yönetim, tarafsız dış politika izleme şartına bağlanan Sovyet yardım teklifine sıcak bakmadı. Türkiye'nin bütün komşuları ile dostça ilişkiler kurmak istediği, ancak bunun ülke savunmasının NATO ve CENTO vasıtası ile

Batı ile işbirliği yapılarak sürdürüleceği Sovyet büyükelçisine bildirildi. Türkiye'nin bu tavrını kararlı bir biçimde sürdürebilmesinde Amerika'nın siyasal desteğinin büyük bir rol oynadığını söylenebilir. 11 Haziran tarihli mektuptan sonraki bir tarihte Sarper'in Amerikan büyükelçisine, Sovyetlerin MBK üyelerini etkileme çabalarının sürdüğü, bu nedenle Amerikan desteğinin devam etmesi gerektiği şeklinde görüş belirtmesi bunun açık bir göstergesidir (661.82/8-360, 3 Ağustos 1960; 661.82/8-1660, 16 Ağustos 1960).

Yaklaşık olarak Ağustos başından Eylül ortalarına kadar süren dönem, MBK üyelerinin eğilimleri ile yeni rejimin iç siyasal kararları ve dış politika yönelimi konularındaki endişelerin en üst seviyesine ulaştığı zaman dilimiydi. Ağustos'un ilk haftasında alınan duyumlara göre Sovyetler Birliği yardım teklifini güçlü bir şekilde yinelemişti ("Letter from Warren to Jones", 4 Ağustos 1960, Lot file). Amerikan büyükelçiliğinin raporlarında bu dönemde askeri yönetimin yapısı ve yönetim tarzına ilişkin giderek artan belirsizlikler ile dış politikada tarafsızlık eğiliminin güçlenmesi arasında bağlantı olduğundan bahsedilmekteydi. Washington'da ise her ne kadar Türkiye'nin dış yönelimine ilişkin genel kanaat değişmemişse de, Sovyet teklifinin Ankara tarafından reddedildiği kesinlikle anlaşılana kadar geçen sürede büyükelçiliğin gönderdiği bilgiler dikkatle değerlendirildi.

Bu dönemde Türkiye'deki iç gelişmeler ve bu gelişmelerin dış politikaya yansımalarına ilişkin kaygılar en ayrıntılı biçimde Büyükelçi Warren'ın, Yakınoğu ve Güney Asya işlerinden sorumlu Dışişleri Bakanı Yardımcısı Lewis Jones'a yazdığı 11 Ağustos ve 1 Eylül tarihli mektuplarda dile getirilmişti (FRUS 1958-60, C.X;869-878; "Letter from Warren to Jones", 1 Eylül 1960, Lot file). Mektupların ortak yanı, olumsuz iç gelişmelere dikkati çekerek, Gürsel yönetiminin içerde mutedil bir yol izlemesi ve aynı zamanda Batı yanlısı tutumunu sürdürebilmesi için desteklenmesi amacıyla Amerikan yönetiminin daha fazla gayret göstermesi gerektiğini vurgulamalarıydı. Ekonomiyi bir düzene sokmak amacıyla alınan önlemlerin yol açtığı yeni sıkıntıları azaltmak ve Sovyet yardımının kabul edilmesinin Türkiye'nin yararına olacağı yönündeki düşüncelere karşı hükümetin direncini artırmak için daha fazla Amerikan yardımı verilmesi mektuplarda yer alan başlıca öneriydi. Warren'a göre, Gürsel hükümetinin bir alternatifi yoktu. Sovyetler, Türkiye'de meydana gelebilecek bir karışıklık ve siyasal hoşnutsuzluğu istismar edebilirdi. Amerikan yardımı ise, bu hükümetin Amerika'ya, NATO'ya ve CENTO'ya bağlı kalmasının sağlanması için en iyi yoldu.

11 Ağustos tarihli mektup MBK üzerinde yoğunlaşmıştı. Warren'a göre, MBK'nın duruma hakim olması, Gürsel'in Komite içinde liderliğini pekiştirmesi ve dış politikada sürekliliğin sağlanmasında önemli rol oynayan Sarper'e Komitenin karşı çıkmaması olumlu gelişmelerdi. Ancak gerek

Komitenin yapısı ve çalışma usulleri, gerekse alınan kimi kararlar, Türkiye'nin iç istikrarı ve dış yönelimini olumsuz etkileyebilecek nitelikteydi. Her şeyden önce Komite üyeleri devlet yönetiminde tecrübesizdi. Buna ilaveten aralarında görüş ayrılıkları vardı ve ileri gelen şahsiyetlerin kimler olduğunu netlik kazanmamıştı. Bir bölünme olursa tarafların liderlerinin Gürsel ve Albay Alparslan Türkeş olacağı düşünülmekteydi. Ordu MBK'yı desteklemekteydi, fakat Komite üyelerinin artık eski işlerine dönemeyeceklerinin farkına varılması ile birlikte, MBK ile bir kurum olarak ordunun çıkarlarının aynı olmadığı ortaya çıkmıştı. Warren'ın MBK ile ilgili en fazla kaygı duyduğu gelişme ise müdahalenin amaçlarının gerçekleşmesi için askeri yönetimin uzun süre iktidarda kalması gerektiği görüşünün Komite içinde ağırlık kazanmaya başlamasıydı. Kimi MBK üyelerine göre askeri yönetim "istikrar sağlanana kadar" devam etmeliydi. Onlara göre, istikrar için DP liderlerinin yargılanması, MBK üyeleri için güvence mekanizması getirilmesi (Warren'a göre yeni rejime sadakatleri konusunda şüphe duyulan bütün subayların zorunlu emekliye sevk edilmeleri suretiyle ordunun tam anlamıyla denetim altında tutulması bu çerçevede değerlendirilmeliydi) ve köylüler ve işçilerin yeni rejime desteğinin sağlanmasına ihtiyaç vardı. Ayrıca sivil yönetimlerin yapmaktan çekindiği kimi sosyal reformların yapılması gerekliydi. Zaten mevcut durumda, Anayasa taslağının hazırlanmasında yaşanan gecikme de dikkate alınırca, seçimlerin ilan edildiği gibi 27 Mayıs 1961'de yapılamayacağı sonucuna varmak mümkündür. Seçimlerin yapılmasını geciktirebilecek diğer bir neden de kimi MBK ve Kabine üyelerinin, seçimler yapıldığında CHP'nin kazanmaması gerektiğini düşünmeleriydi. Çünkü, onlara göre "CHP, DP'den sadece bir miktar daha az kötü" idi. Ayrıca kamuoyunda partilerin yasaklanacağına ilişkin söylentiler vardı. Bu, adayların MBK tarafından belirlenmesi ya da MBK'nın bir parti kurması demekti. Böyle bir girişimin, askeri yönetimin CHP'nin iktidara gelmeye yetecek kadar oy almasını önlemekte kararlı olduğu şeklinde yorumlanmalıydı.

11 Ağustos tarihli mektupta ekonomik durumun ağırlaşması ve siyasal nedenlerle durumdan memnun olmayanların (subaylar, köylüler, işçi sınıfı, esnaf, DP'ye sadakatle bağlı olanlar ve hatta gelişmelerden hoşnut olmayan CHP) bir araya gelmesi durumunda, bunun hükümeti sıkıntıya uğratacağını da belirtilmişti. Warren'a göre, ordunun siyasete karışmama geleneğinin 27 Mayıs'ta bozulduğu, böylece ordunun içindeki hoşnutsuz kesimlerin tekrar müdahaleye girişmesinin önündeki psikolojik engelin ortadan kalktığı da bu bağlamda göz önüne alınmalıydı.

Warren'ın mektubunda ifade ettiği son görüş, yeni hükümet dost bir hükümet olmasına rağmen, Menderes rejimi kadar Amerikan hükümeti ve halkına yakın olmadığıydı. MBK üyeleri ve aydınlar, Menderes döneminde

Türk-Amerikan ilişkilerinin çok samimi olmasına şüphe ile bakmaktaydı. Bu şüpheciliğin oluşumunda, CHP'nin Menderes hükümeti ile mücadele ederken Amerika'yı eleştirmesinin de elbette payı vardı. Fakat, şayet CHP iktidara gelseydi, bir geçiş sürecinden sonra ilişkiler rayına oturacaktı. Askeri müdahale bunu önlemişti. Askeri yönetim ise Amerika'nın kuklası gibi görünmemek için ABD ile arasına bir mesafe koymak taraftarıydı. Dolayısıyla mevcut hükümet, ABD ile işbirliği yapan bir yönetim niteliğinde değildi.

Warren'ın 1 Eylül tarihli mektubu ise istikrarsızlığa yol açabilecek gelişmeler konusunda daha detaylı bilgileri içermekteydi. Mektubun içeri yorumlandığında, büyükelçinin MBK üyelerini üç grupta değerlendirdiği söylenebilir. Birinci grup, daha çok genç üyelerden oluşan Türkeş'in liderliğini yaptığı gruptu. Bunlar askeri yönetimin en az üç yıl devamından yanaydı. Bu grup tek parti yönetimi kurulması fikrine sıcak bakıyordu. İkincisi ise birincilere karşı olmakla birlikte, DP döneminde ABD ile ilişkiler sürdürülürken Türkiye'nin çıkarlarının en iyi korunmadığı, bu nedenle yeni dönemde daha dikkatli davranmak gerektiği görüşündeydi. Bu grup ABD ile ilişkilere eleştirel gözle bakan ve Sovyet bloğu ile ilişkilerin normalleştirilmesini savunan aydın kesimin etkisine daha fazla açıktı. Gürsel ise her iki grubun dışındaydı, fakat her iki grubu da otoritesini kabul ettirebilmişti. Ancak askeri yönetimin uzunca süre iktidarda kalması görüşüne kesinlikle karşıydı. Warren, şayet Komite içinde bir çatışma çıkarsa bunun Komiteye hakim olmaya çalışan Türkeş ile Gürsel arasında olacağını tahmin etmişti. Hatta Türkeş'in yakında tasfiye edileceğine dair doğruluğu teyit edilemeyen duyular mevcuttu. Warren mektubunda iç istikrarı bozabilecek gelişmelere de yer vermişti. Örneğin, eski yönetim mensuplarının idamı istenmekteydi. Ayrıca çalışmalarını gizli yürüten MBK, zaman zaman çok sert kararlar vermekteydi (4 bin subayın emekli edilmesi, hükümette yapılan değişiklikler, çok sayıda kamu görevlisinin isten çıkarılması ya da yerlerinin değiştirilmesi gibi). Bu kararlar duyulan hoşnutsuzluk bir patlamaya yol açabilecek nitelikteydi. Sonuçta uzunca bir süre iktidarda kalma fikrinin MBK tarafından benimsenirse veya MBK'nın hoşnutsuzluğa yol açan kararları iktidarı kaybetmesi ile sonuçlanırsa, doğacak karmaşa ortamında Türkiye'de komünizm hakim olması ihtimali bile söz konusuydu.

Warren'ın Batının mevcut yönetimi desteklemekten başka seçeneğinin bulunmadığı ve bu yönetime acilen mali yardım yapılması gerektiği düşüncesini taşıdığı dikkate alındığında, yukarıdaki mektuplarda yer alan bir çok ifadenin, Türkiye'deki gelişmelerin tamamından Washington'ı haberdar etmek düşüncesiyle yazıldığı söylenebilir. Yine de Warren'ın yazışmalarında kaygı verici bulunduğu gelişmeler Washington'da da dikkatle izlenmişti. Örneğin, BM'nin 15. Genel Kurul toplantısı dolayısıyla New York'ta Selim Sarper ile

görüülecek olan Dışışleri Bakanı için hazırlanan bilgi notunda Şu ifadeler yer almıştı: Türkiye'deki gelişmeleri izleyen gözlemciler, yeni rejimin selefine göre daha fazla milliyetçi ve bağımsız eğilimler taşıdığı, Amerika ile ilişkilerin yeniden düzenlenmesini bazı MBK üyeleri ile Türkiye'nin soğuk savaşta "yanlış ata oynuyor olabileceğini" düşünen aydınlardan tarafından desteklendiği, bu durumdan yararlanmak isteyen Sovyetler Birliği'nin Türkiye'nin tarafsızlığını sağlamak için bütün imkanlarını kullanarak yoğun bir çaba sarf ettiği görüşündedir. Dolayısıyla "Türkiye'nin Hür Dünyanın savunması konusunda ne ölçüde işbirliği yapacağı", izlenmesi gereken bir konudur ("Position Paper", 12 Eylül 1960, Lot file).

Çeşitli konularda kaygıların ifade edilmesine rağmen ABD yönetiminin genel kanaati, mevcut olumsuzlukların Türkiye'deki askeri yönetime bakışta bir değişikliği gerektirecek boyutlara ulaşmadığı yönündeydi. Daha önce de Türkiye'nin NATO'dan ayrılmasının MGK'da tartışıldığına ilişkin duyular alınmıştı. Hatta Devlet radyosunun 16 Haziran'daki bir programında "Türk dış politikasında tümüyle yeni bir tarz" benimsenmesi görüşü bile ifade edilmişti. Fakat Amerikan istihbarat birimlerinin edindiği bilgiler ışığında, bu tür gelişmeleri askeri yönetimin reformcu coşkusunun iç ve dış politikanın kamu oyununda tartışılmasına yol açması ile açıklamak mümkündür. Nitekim Türk dış politikasının uygulanış tarzında taktik değişiklikler yapılmasının 27 Mayıs sonrasında zaman zaman dile getirilmekteydi. Fakat bu konuda Amerikan yönetimi soğukkanlı davranmalıydı. Çünkü reformcu kesimler NATO ile işbirliğinin DP'nin yaptığı gibi büyük güçlere her konuda destek verilmesi şeklinde anlaşılmasına karşıydı. Onlara göre böyle bir tavır Atatürk döneminde siyasal, ekonomik ve sosyal başarıları ile bağımsızlığını yeni kazanmış ülkelere önderlik etmiş olan Türkiye için doğru bir tavır değildi. Bu görüşte olan çevreler Sovyetler Birliği ile Cumhuriyetin ilk yıllarında türden bir yakınlaşma taraftarıydı ve Moskova bu yaklaşımı teşvik ediyordu. MBK üyelerinden bir kısmı Atatürk döneminde dış politikayı yönlendiren ilkelere vurgu yapılmasını istemekteydi. Bu nedenle onlar ulusal prestij ve yabancılarla ilişkiler konularında duyarlıydı. Bunlar askeri yönetimin Menderes hükümetine yöneltilen Amerikanın kuklası olma eleştirisinden kaçınmak istiyordu. (782.00/8-1660, 16 Ağustos 1960) Dolayısıyla Ankara'dan rapor edilen olumsuz gelişmeler de bu çerçevede değerlendirilmeliydi. Olumsuz gelişmeleri Türkiye'nin ABD ile ilişkilerini zayıflatacağının göstergeleri olarak görmek için henüz vakit erkendi. Ayrıca Şu gerçeği de dikkate almak gerekiyordu: Reformcu çevreler bile bilmekteydi ki, Türk-Sovyet ilişkilerinin özünü boğazların hakimiyeti meselesi oluşturmaktaydı ve Atatürk zayıf bir Sovyetler Birliği ile ilişki kurmuştu. Fakat mevcut durumda Sovyetleri dengeleyen tek güç olarak NATO vardı. Dolayısıyla herhangi bir Türk hükümeti taktiklerin

değişmesi ve daha fazla hareket serbestisi taraftarı olsa dahi, Boğazların Türkiye tarafından denetlenmesi (bölge ülkeleri ile ortaklaşa değil) konusunda NATO'nun desteğine ihtiyaç duyduğunun farkında olacaktı (782.00/8-1660, 16 Ağustos 1960; "Position Paper", 12 Eylül 1960, Lot file).

Eylül ayı ortalarında iki konuda edinilen bilgiler Amerikan kaygılarını büyük ölçüde gidermişti. Birincisi MBK'nın Eylül başında Sovyetler Birliği'ne karşı politikanın değiştirilmesini tartıştığı, bu tartışmadan Türkiye'nin Batı ile sıkı işbirliğini sürdürme ve Sovyetler ile ilişkileri sınırlandırma kararının çıktığı Sarper tarafından ifade edilmesiydi (782.00/9-1860, 18 Eylül 1960; FRUS 1958-60, C.X:879-880). Eş zamanlı bir gelişme de sivil yönetimin nispeten kısa bir sürede yeniden tesis edilmesini savunan ve bu nedenle ılımlı olarak nitelendirilen kanadın⁵ MBK içinde çoğunluğu teşkil ettiğinin belirginleşmesiydi. Amerikan elçiliği yetkilileri, bu konuda edindikleri bilgileri "MBK'da son bir kaç haftada ılımlılık yaklaşımının olgunlaşması" olarak değerlendirmişti. Bu değerlendirme, Sarper, eski Ticaret Bakanı Cihat İren ve Ticaret Bakanlığı, Dış Ticaret Dairesi Başkanı Cahit Kayra ile yapılan görüşmelere dayandırılmıştı. Adı geçen kişilere göre, 25 Ağustos'ta 10 bakanın görevden alınmasının oluşturduğu hoşnutsuzluk, MBK üyeleri üzerinde çok etkili olmuştu. Bu gelişme, MBK'nın hükümetin rutin yönetim faaliyetlerine daha az karışması görüşünün ağırlık kazanması ile sonuçlanan bir yeniden değerlendirme sürecini başlatmıştı. Artık ılımlılar Komite içinde duruma hakimdi ve bunun delilleri arasında 11 Eylül'de hükümete gönderilen direktif, 1961 sonbaharında seçimlerin yapılması sözü ve Kurucu Meclis'in teşkiline ilişkin açıklama yer almaktaydı (782.00/9-3060, 30 Eylül 1960).

ABD yönetiminin kaygılarını hafifleten diğer bir gelişme 22 Eylül'de Türkeş'in Başbakanlık Müsteşarlığı görevinden alınmasıydı. Bu konuda edinilen bilgileri Washington'a aktarılırken büyükelçilik yetkililerce kullanılan üslup, sivil yönetime geçişe öncelik veren görüşün ağırlık kazanmasından duyulan memnuniyeti yansıtır nitelikteydi. Türkeş'in kamuoyunda köklü reformların yapılabilmesi için askeri rejimin aşağı-yukarı sürekli olmasını savunan MBK içindeki radikal kanadın lideri olarak bilindiği, siyasal iktidarı

5 İlimliler iktidarın sivilere devrinden yanaydı (onlar, seçim yapılması durumunda CHP'nin kazanacağını tahmin etmişlerdi). Radikal olarak adlandırılan muhalifleri ise askeri yönetimin köklü reformları gerçekleştirene kadar iktidarda kalmasını savunuyordu. Belirtmek gerekir ki, ılımlı-radikal ayrımı, üyelerin ABD'ye bakışı konusunda bir fikir vermez. Her iki grupta hem ABD sempatanları hem de ABD'ye kuşku duyanlar vardı. Örneğin, grupların liderleri konumundaki Gürsel ve Türkeş ABD ile yakın ilişkilere taraftar iken, ılımlılardan Ahmet Yıldız, radikallerden Orhan Erkanlı Amerika ile ilişkilerin niteliğini şiddetle eleştiren fikirlere sahipti (KARPAT, 1970:1677; ÖZDAĞ, 1997:281-283, 343-344; GÖKSU:57-59).

ele geçirmek için MBK’yı bir araç olarak kullanmak eğilimi taşıdığına dair iddiaların bulunduğu, Türkeş’in görevden alınmasının “mevcut yönetimin diktatörlüğe dönüşme riskini azalttığına” inanıldığı belirtilmişti. Büyükelçilik, bu gelişmenin, 1961 sonbaharında seçimlerin yapılması konusunda MBK’nın samimiyetini göstermesi ve Komite içindeki gerilimi düşürmesi ihtimali nedeniyle, olumlu bir gelişme olduğu görüşündeydi (FRUS 1958-60, C.X:879; “Memo of Conversation -Wade Lathram and Cahit Kayra”, 21 Eylül 1960, Lot file; 782.00/9-2460, 24 Eylül 1960; 782.00/9-3060, 30 Eylül 1960).

Eylül ayında yaşanan gelişmelerden (özellikle MBK’nın Sovyetler Birliği ile ilişkileri geliştirme arayışını reddedip Batı yönelimli dış politikayı sürdürme kararı vermesi -FRUS, 1958-60, C.X:884-885) duyulan memnuniyet, Türkiye’ye karşı izlenecek politikanın ana ilkelerini belirleyen Amerikan Milli Güvenlik Kurulunun 5 Ekim 1960 tarihli raporuna da yansıtıldı. Raporla, bağımsızlığını koruması ve komünizmin yıkıcı girişimlerine karşı direncinin artırılması için Türkiye’ye ekonomik ve askeri yardım verilmesi ve Türkiye’deki askeri üs ve tesislerin Amerika ve müttefiklerinin kullanımına devamlı olarak sunulmasının sağlanması şeklinde ifade edilen temel Amerikan amacı tekrarlanmıştı. 27 Mayıs olayı öncesinde iç gelişmelere ilişkin geliştirilen tarafsız kalma yaklaşımı da belgeye bir politika ilkesi olarak girmişti: “Türkiye’nin iç politikasına bulaşmaktan ve herhangi bir siyasal parti ile fazla içli-dışlı olmaktan kaçınılmalı ve böylece, sadece mevcut hükümetle değil, halefi ile de iş yapabilecek şekilde ilişkiler düzenlenmelidir”. Belgede ifade edilen en önemli kaygı verici unsur ise, MBK’nın iktidarı sivillere devretmekte samimi görünmesine ve tek parti yönetimine kesinlikle karşı olmasına rağmen, üyelerinin kendi siyasal geleceği konusunda kesin karara ulaşmamış olmalarıydı. Eğer MBK üyeleri kendi iktidarlarını demokratik olmayan yolları kullanarak sürdürmek isterlerse, yaygın bir siyasal istikrarsızlık doğabilirdi. Bu nedenle, bir an önce sivil bir yönetime geçilmesinin, Türkiye’nin olduğu kadar Amerika’nın çıkarları açısından da arzu edildiği vurgulandı (FRUS 1958-60, C.X:890, 897).

Ekim-Aralık 1960 döneminde, Amerikan yönetiminin Türkiye hakkında yukarıda belirtilen yaklaşımını değiştirecek bir gelişme yaşanmadı. Orduda, bürokraside, üniversitelerde ve son olarak MBK’da yapılan tasfiyeler (aralarında Türkeş’in de bulunduğu 14 üyenin 13 Kasım’da MBK’dan ihracı) genel anlamda istikrarsızlığın belirtisi olarak görülmüş ve dikkatle izlenmesi gerektiği düşünülmüştü. Fakat 14’ler olayından bir istikrarsızlık belirtisi olarak bahsedilmesi, Amerikan yönetiminin bu olaydan rahatsız olduğu anlamına gelmemekteydi. Aksine, Amerikalılara göre 14’lerin tasfiyesi, hükümetin söz verilen tarihte iktidarı sivillere devretmekte samimi olduğunun bir göstergesiydi (“Trend of US-Turkish Relations”, 22 Kasım 1960, Lot file).

Washington'ın askeri hükümet ile ilişkilerin niteliğine ilişkin nihai değerlendirmesi, iki ülke arasındaki işbirliğinin 27 Mayıs darbesinden somut olarak etkilenmediği idi. İlişkilerde sürekliliği sağlayan en önemli iki unsur, Gürsel ve Sarper'in samimi Batı taraftarı olmaları ve Sovyet tehdidi sürdüğü müddetçe Sovyet yardım tekliflerinin -bazı çevreler yardımı kabul etme eğiliminde olmaya devam etse de- Türkler tarafından reddedileceği gerçeği idi. İkili ilişkilerde Menderes döneminden tek fark, yeni yönetimin askeri işbirliği alanında daha dikkatli davranmasıydı ("Trend of US-Turkish Relations", 22 Kasım 1960, Lot file; 682.00/3-861, 8 Mart 1961).

SONUÇ

Türkiye, ABD'nin uzun süreli bir mücadele olarak gördüğü soğuk savaşta işbirliğine önem verdiği müttefiklerinden biriydi. İki ülke arasında özellikle askeri ve siyasi alanlarda işbirliği DP iktidarı döneminde kuvvetlendi. Fakat 1950'lerin ortalarından itibaren DP iktidarı yıprandı ve alternatif olarak CHP yükseldi. Bu yıllarda ABD, Türkiye ile işbirliğini münhasıran DP iktidarının sürmesine dayandırmadı. Her şeyden önce ABD Türkiye'de Batı yanlısı olmanın devlet politikası olduğu ve bunun pratikte soğuk savaşta ABD'nin liderliğindeki ittifak içinde yer almak şeklinde anlaşıldığı izlenimini edinmişti. Bu politika halkın, başlıca siyasi örgütlenmelerin ve ordunun desteğine sahipti. Türkiye'de komünizmin iktidara gelmesi tehlikesi de mevcut değildi. Dolayısıyla hangi parti iktidar olursa olsun Türk-Amerikan işbirliğinin sürmesi beklenebilirdi.

Ekim 1957 seçimlerinden siyasal krizin patlak verdiği Nisan 1960 kadar olan dönemde ABD'nin Türk-Amerikan ilişkilerinin devamlılığı açısından partilerden birini desteklemekten kaçınma yaklaşımı güçlendi. Bir taraftan DP iktidarı ile işbirliği yoğun biçimde sürdürüldü ve Türkiye'nin karşılaştığı ekonomik sıkıntıları aşabilmesi için yardım yapıldı. Diğer taraftan CHP'nin çeşitli konularda Türk-Amerikan ilişkilerine getirdiği eleştiriler dikkatle izlendi. Muhalefetin şüpheleri kurulan temaslarla giderilmeye çalışıldı. Kamuoyunda ABD'nin iktidarı zor anlarında desteklediği imajının doğması önlenemediyse de, en azından muhalefet partisinin ileri gelenlerinin Amerika-karşıtı bir tutum benimsemelerinin önlenmesinde büyük ölçüde başarı sağlandı. Bu dönem genel olarak değerlendirildiğinde ABD, DP ile CHP arasında tercih yapmak ve iç siyasal gelişmeleri bu tercihi doğrultusunda etkilemeye çalışmak zorunluluğunu hissetmedi. Her iki partinin politikaları ve uygulamaları ADD açısından genelde olumluydu; aynı zamanda her iki partiye ilişkin kimi olumsuzluklar da mevcuttu. DP seçimle iktidara gelmiş bir partiydi ve ABD ile işbirliğini hararetle savunuyordu. Fakat ekonomik alanda popülist uygulamaları

ve muhalefete karşı sert tavrı istikrarı bozabilecek nitelikteydi. Bunun ise Türk-Amerikan ilişkilerini olumsuz etkilemesi söz konusuydu. CHP ise Batı yanlısıydı, fakat Türk-Amerikan ilişkilerine çeşitli eleştiriler yöneltmekteydi. Bu eleştirilerin çoğunlukla iç politika nedenlerine dayandığına inanılmasına rağmen, CHP'nin dış politika çizgisinin netleşmediğini göstermekteydi. 1960 yılı bütçe görüşmelerinde özellikle tarafsızlık ve CENTO'ya ilişkin CHP'nin görüşlerinin açıkça ifade edilmesi bu partiye hakkındaki şüpheleri tümüyle giderdi. Türkiye'nin bloklararası yumuşamadan yararlanarak dış ilişkilerini çeşitlendirmeye yönelmesi açısından ise partilerin özünde aynı yaklaşımı benimsediğine inanılmıştı. Siyasal krizin yaşandığı Nisan-Mayıs 1960 döneminde de ABD siyasal gelişmeleri bir tarafın lehine olacak şekilde etkileme çabasına girmede. Siyasal kriz, ABD'nin Türkiye politikasının bu dönemde meydana gelen olaylar doğrultusunda gözden geçirilmesi süreci tamamlanmadan askeri müdahale ile son buldu.

27 Mayıs askeri müdahalesi Türk-Amerikan ilişkilerinde daha önce öngörülmeleyen bir dönemi başlattı. Askeri yönetimin ilk iş olarak Türkiye'nin uluslararası yükümlülüklerine uyacağını açıklaması Amerikan yönetimini rahattı, fakat müdahalenin yol açtığı belirsizlikler nedeniyle bu rahatlama kısa sürede yerini tedirginliğe bıraktı. Bu belirsizlikler hem iç politikada istikrarsızlık hem de ülkenin dış yöneliminde ayarlama yapılması ile sonuçlanabilecek nitelikte görüldü. MBK yönetiminin başarılı olması ABD yönetiminin önceliklerinin başında geliyordu. MBK'nın denetimi kaybetmesi durumunda ülkenin siyasal kaosa sürükleneceği, bundan da en çok Sovyet bloğunun yarar sağlayacağı düşünülmekteydi. Bu nedenle Amerikan yönetimi eğilimleri konusunda belli ölçüde fikir sahibi olduğu Gürsel-Sarper çevresinde oluşan gruplaşmaya aktif destek verdi; onların Sovyet yardım teklifini kabul etme taraftarlarına karşı konumunu kuvvetlendirmek amacıyla aleni siyasal destek ve yardım kartlarını kullandı.

Askeri yönetim döneminde Türk-Amerikan işbirliğini olumsuz etkileyebilecek en önemli gelişme, sivil yönetime ne zaman geçileceği konusunda MBK içindeki görüş ayrılıklarının zamanla derinleşmesiydi. Amerikan yönetimi, müdahalenin yol açtığı istikrarsızlığın giderilmesi açısından iktidarın kısa sürede sivillere devrini arzulamaktaydı. Bu nedenle MBK içindeki ılımlıların, askeri yönetimin sürmesi taraftarı radikalleri tasfiye etmesi olumlu karşılandı. İlimlilerin daha özerk bir dış politika taraftarı oldukları tahmin edilmesine rağmen ABD'nin radikal kanadın tasfiyesini olumlu karşılaması, Amerikan bakış açısından sivil yönetime geçişin Türk-Amerikan işbirliğinin devamı açısından tayin edici öneme sahip olduğunun bir göstergesiydi. Sivil yönetime geçildiğinde hem içerde istikrarın yeniden tesisi hem de dış politikada ihtilal ortamının neden olduğu belirsizliklerin ortadan

kalkması mümkün olabilecekti Çünkü seçim yapılması halinde, DP'nin feshedilmesi sonrasında en güçlü siyasi örgüt olan ve ılımlıların sempati ile baktığı CHP iktidara gelmesi beklenmekteydi. ABD ise müdahale öncesi dönemde şekillendiği şekliyle CHP'nin dış politika anlayışından memnundu.

Son olarak, ABD'nin askeri yönetim ile ilişkilerinin başarısı hakkında şu tespitte bulunulabilir: ABD'nin askeri yönetim ile ilişkileri, iki konudaki gelişmeleri kısmen etkilemişti. Bunlardan ilki MBK içinde sivil yönetime geçiş taraftarlarının üstünlük sağlamasıydı. Diğeri ise MBK'nın tarafsızlık politikası izlenmeyi reddederek Amerika ile işbirliğini temelde daha önceki dönemlerde kurulan stratejik işbirliği çerçevesinde sürdürmeyi tercih etmesiydi.

KAYNAKÇA

Arşiv Belgeleri

Atıfta bulunulan bütün belgeler Amerikan Ulusal Arşivi'nde (National Archives, College Park, Maryland, USA) bulunan "Record Group 59: Records of the Department of State" başlıklı kayıt serisinden alınmıştır. Bu seri Central Decimal File ve Lot File olmak üzere ikiye ayrılmıştır. Yapılan atıflarda Lot File olduğu belirtilmeyen bütün belgeler Central Decimal File belgesidir. Aşağıdaki listede yer alan belgeler tarih sırasına göre dizilmiştir.

RG 59, Central Decimal File Belgeleri

- 782.00/10-1855, 18 Ekim 1955, "Ankara to the Department of State [kısaca DOS], despatch [kısaca desp.] no.153".
- 782.5 MSP/10-856, 8 Ekim 1956, "Ankara to DOS, desp. no.206".
- 682.00/3-1858, 18 Mart 1958, "Ankara to DOS", desp. no.591".
- 782.00/7-2958, 29 Temmuz 1958, "Ankara to DOS, telgraf [kısaca tel.] no.424".
- 782.00/8-1358, 13 Ağustos 1958, "Ankara to DOS, desp. no.111".
- 782.00/ 8-1558, 15 Ağustos 1958, "Ankara to DOS, desp. no.117".
- 782.00/8-1858, 18 Ağustos 1958, "Memo.from Jones to Berry".
- 782.00/8-2858, 28 Ağustos 1958, "Ankara to DOS, desp.no.140".
- 611.82/1-1360, 13 Ocak 1960, "Summary of Statement by the Prime Minister Menderes during the Interview he granted to the US Ambassador".
- 611.82/1-1860, 18 Ocak 1960, "Letter from Herter to Warren".
- 611-82/1-2060, 20 Ocak 1960, "Memo. from Bracken to Jones".
- 682.00/2-2660, 26 Şubat 1960, "Ankara to DOS, desp. no.562".
- 682.00/2-2960, 29 Şubat 1960, "Ankara to Secretary of State [kısaca SOS], tel.no.1894 [section one and two]".
- 782.5/3-860, 8 Mart 1960, "Ankara to DOS, desp.no.592".
- 782.00 / 3-2160, 21 Mart 1960, "Ankara to DOS, desp.no.616".
- 782.00/4-2260, 22 Nisan 1960, "Ankara to SOS tel.no.2300".
- 782.00/4-2360, 23 Nisan 1960, "Ankara to DOS, tel.no.2313 [section one and two]".
- 611-82/ 4-3060, 30 Nisan 1960, "Ankara to DOS, tel.no.2386".

- 782.00/5-1060, 10 Mayıs 1960, "Ankara to SOS, tel.no.3244".
782.00/5-1460, 14 Mayıs 1960, "Ankara to SOS, tel.no.2571".
782.00/5-1760, 17 Mayıs 1960, "Ankara to SOS, tel.no.2592".
782.00/5-2660, 26 Mayıs 1960, "Memo. from Jones to Hare".
661.82/6-660, 6 Haziran 1960, "Ankara to SOS, tel.no.2863".
661.82/8-360, 3 Ağustos 1960, "Ankara to SOS, tel.no.207".
661.82/8-1660, 16 Ağustos 1960, "Ankara to SOS, tel.no.2960".
782.00/8-1660, 16 Ağustos 1960, "Memo. from Howard Elting to the Acting Secretary".
782.00/9-1860, 18 Eylül 1960, "Ankara to SOS, tel.no.510".
782.00/9-2460, 24 Eylül 1960, "Ankara to SOS, tel.no.557".
782.00/9-3060, 30 Eylül 1960, "Ankara to DOS, desp.no.206".
682.00/3-861, 8 Mart 1961, "Ankara to DOS, desp.no.471".

RG 59, Lot File Belgeleri

- "OCB Report", 10 Aralık 1958, Lot file 62 D 430: OCB Files, box 33, Turkey [Kutu numarasından sonra belirtilen, belgenin bulunduğu dosyanın başlığıdır].
"Operations Plan For Turkey", 25 Kasım 1959, Lot file 62 D 430: OCB Files, box 33, Turkey.
"Background Paper", 15 Nisan 1960, Records of the Brueau of the Near Eastern Affairs, Office of the Greek-Turkish-Iranian Affairs, Turkish Affairs Desk (kısaca TAD), box 1, Turkey-Brifing Papers.
"Memo. of Conversation", 25 Nisan 1960, Lot file, TAD, box 3, GTI-conference.
"Memo. from Hart to Hare", 26 Nisan 1960, Lot file, TAD, GTI-Conference.
"Memo. from O'Connor to Jones:Minutes of the OCB Meeting of 5 May 1960", 12 Mayıs 1960, Lot file, TAD, box 1, Turkey-1960: OCB.
"Memo. from MacDonald to Rivinus: Board Meeting of May 25, 1960", 26 Mayıs 1960, Lot file, TAD, box 1, Turkey-1960: OCB.
"Memo. from Jones to Henderson", 1 Haziran 1960, Lot file, TAD, box 3, 14c/2 memoranda.
"Letter from Barnes to Morris", 7 Temmuz 1960, Lot file, TAD, box 3, file 14c/4.
"Memo. from Jones to Merchant", 13 Temmuz 1960, Lot file, TAD, box 3, file 14c/4.
"Letter from Warren to Jones", 4 Ağustos 1960, Lot file, TAD, box 3, file 14c/4.
"Letter from Warren to Jones", 1 Eylül 1960, Lot file, TAD, box 3, 14-c/4.
"Position Paper", 12 Eylül 1960, Lot file, TAD, box 1, Turkey-Brifing Papers.
"Memo of Conversation -Wade Lathram and Cahit Kayra", 21 Eylül 1960, Lot file, TAD, box 3, 14c-memoranda.
"Trend of US-Turkish Relations", 22 Kasım 1960, Lot File, TAD, box 3, Grand National Assembly.

Diğer Kaynaklar

- AKALIN, Cüneyt (2000), *Askerler ve Dış Güçler* (İstanbul: Cumhuriyet Kitapları).
ARMAOĞLU, Fahir (1996), "Amerikan Belgelerinde 27 Mayıs Olayı," *Belleten*, No.227: 203-226.
BAĞCI, Hüseyin (1990), *Demokrat Parti Dönemi Dış Politikası* (Ankara: İmge Kitapevi).
BOSTANOĞLU, Burcu (1999), *Türkiye-ABD İlişkilerinin Politikası* (Ankara: İmge Kitapevi).
US, The Department of State (1989), *Foreign Relations of The United States [FRUS] 1955-57, C.XXIV* (Washington: Government Printing Office).

- US, The Department of State (1993), *Foreign Relations of The United States 1958-60*, C.X (Washington: Government Printing Office).
- GÖKSU, Sadık (yıl yok), *Darbeler ve "Demirkırat"lar* (İstanbul: Anahtar Kitaplar).
- GADDIS, John L. (1982), *Strategies of Containment* (New York: Oxford University Press).
- KARPAT, Kemal H. (1970), "The Military and Politics in Turkey, 1960-64", *The American Historical Review*, C.LXXV: 1654-1683.
- ORAN, Baskın (2001), "27 Mayıs ve ABD," ORAN, Baskın (ed.), *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*, C.I (İstanbul: İletişim Yayınları).
- ÖZDAĞ, Ümit (1997), *Menderes Döneminde Ordu-Siyaset İlişkileri ve 27 Mayıs İhtilali* (İstanbul: Boyut).
- SANDER, Oral (1979), *Türk-Amerikan İlişkileri 1947-1964* (Ankara: A.Ü. S.B.F. Yayınları).
- Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi* C. VI (1998) (İstanbul: İletişim Yayınları).
- TURGUT, Hulusi (1995), *Türkeş'in Anıları* (İstanbul: ABC Yayınları).